

משרד החינוך
מטה החינוך האזרחי
ומורשת תרבות ישראל
מחוז צפון

המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל

נתיב החיים ומעגל השנה

مسلك الحياة و مدار السنة

העמקת לימודי המורשות בחברה רב-תרבותית
תכנית חינוכית לקידום אזרחות משותפת לחטיבות הביניים

מדריך למורה

שבט תש"ע, ינואר 2010

בנדיבות ובשיתוף:

משרד החינוך
מטה החינוך האזרחי
ומורשת תרבות ישראל
מחוז צפון

נתיב החיים ומעגל השנה مسلك الحياة و مدار السنة

נתיב החיים ומעגל השנה - מסלול החיים ו مدار السنة

העמקת לימודי המורשות בחברה רב-תרבותית
תכנית חינוכית לקידום אזרחות משותפת לחטיבות הביניים
[במסגרת יישום יעדי מחוז צפון]
ייזום התכנית וניהולה - מרחבים, המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל

מדריך למורה

צוות פיתוח וכתובה:

הצוות הדידקטי בע"מ: דלית שמיר גלמן; מיכל רוזוליו דוידוביץ;
ד"ר גיל גרטל; ד"ר נעם אבן; רקפת הימן-זהבי
תרגום והתאמה לערבית: אנואר דאוד

צוות היגוי, משרד החינוך מחוז צפון:

יו"ר: גב' צוקית שמידט - ממונה על החינוך האזרחי ומורשת תרבות ישראל
יו"ר: מר מחמוד דיאב - מפקח המגזר הערבי
ד"ר אמין מוקטרן - מפקח כולל, המגזר הערבי
מר זטאם ותד - מפקח של"ח וידיעת הארץ, מינהל חברה ונוער במגזר הערבי
מר עלי אלמן - מפקח על המורשת הדרוזית, במגזר הדרוזי
גב' היאם טנוס - מפקחת על הייעוץ במגזר הערבי
ד"ר האני פארג' - מפקח בתי ספר מוכרים, במגזר הערבי
גב' רונית וייס - מדריכה מרכזת במטה שנהר קרמניצר (עד 2008)
ד"ר ברכה שריאל - ראש תחום מורשת תרבות ישראל
ד"ר עדנה מעייני - מפקחת על המוזיקה
מר זידאן אבו זידאן - מפקח כולל במגזר הערבי

צוות היגוי מכון מרחבים:

מר מייק פרשקר, מייסד ומנהל
גב' אסתי הלפרין, מנהלת חינוכית תפעולית
גב' מיכל לבני, רכזת פעילות מחוז צפון
מר מואייד זידאן, מדריך ארצי בבתי ספר ממלכתיים-ערביים

ליווי והנחיה בנושא מיומנויות חשיבה: גב' רותי גבע, אחראית על תהליכי חשיבה והערכה בחינוך האזרחי ומורשת תרבות ישראל

כתיבה והערות לנושא מורשת הנצרות: דניאל רוסינג, מנהל וחנה בנדקובסקי, מנהלת תכניות, מרכז ירושלים ליחסי יהודים נוצרים

ג'ריס מנסור, מנהל בית הספר הפטריארכי הלטיני ראמה

הערות לנושא מורשת האסלאם: ד"ר קאסם דראושה, מפקח מרכז ללימודי היסטוריה במגזר הערבי, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך

הערות לנושא מורשת הדרוזים: אל"מ (מיל') ד"ר מופיד עותמן, משרד הביטחון

בנדיבות ובשיתוף:

עריכה לשונית: שלמה אבן
עיצוב: דניאלה בוגר-הורוביץ
הדפסה: דפוס אפעל
ייצור תקליטור: מגנטיקס

שבט תש"ע, ינואר 2010

© כל הזכויות שמורות למרחבים, המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל

תוכן העניינים

עמוד

2	פתח דבר משרד החינוך
3	פתח דבר מכון מרחבים
5	הקדמה
7	מבוא
9	רציונל ומטרות
13	סילבוס

פירוט מערכי השיעורים

התחלות:

15	1. יום הולדת ולידה
18	2. ראשיתה של כל דת
20	3. המורשת, הילדים והנוער

נקודות ציון בנתיב החיים ובמורשת:

23	4. התבגרות ומשמעותה
26	5. התבגרות - ערכי מורשת ובחירה אישית
29	6. נישואין
32	7. עלייה לרגל וביקור במקומות קדושים

התמודדות והתגברות על אתגרים:

34	8. מנהגי צום, סליחה וחשבון נפש
37	9. מנהגי אבלות

ערכים וסמלים:

39	10. סעודה מסורתית
41	11. סמלי המורשות
50	12. ארבע מורשות - אזרחות משותפת אחת

הערה: החוברת נכתבה בלשון זכר מטעמי נוחות ואחידות, ומתייחסת לקוראים ולקוראות כאחד.

פתח דבר - משרד החינוך

ארבע דתות מרכזיות חיות זו לצד זו במחוז הצפון מזה דורות רבים. היכרות בלתי מספקת או חוסר ידע מניבים פעמים דעות קדומות מוטעות של בני הדתות השונות אלה על אלה. כדי למזער את החששות וכדי לגלות את המשותף והמאחד, יחד עם המיוחד והשונה, יש להכיר את עולמם של בני הדתות האחרות ואף ליהנות מן המגוון והעושר ששונות כזו מזמנת.

התכנית החינוכית לקידום האזרחות המשותפת, "נתיב החיים ומעגל השנה- העמקת לימודי המורשות בחברה רב-תרבותית", המיועדת לכיתות ז'-ח', באה לענות על צרכים חשובים אלו. אורח החיים של האוכלוסייה הרב-תרבותית בא לידי ביטוי בתכנית זו בשני צירים: הציר האחד - נתיב החיים, העוסק באירועים המרכזיים בחייו של כל אחד מבני הקהילה, כגון ימי הולדת, התבגרות, חתונה, מנהגי אבלות. הציר האחר - מעגל השנה, העוסק בראשיתה של כל דת, בחגים, ימי עלייה לרגל, מנהגי צום וחשבון נפש, סעודות מסורתיות וסמלים. אני מאמינה כי לימוד מעמיק ויסודי של תכני התכנית יקדם יתר סובלנות וכבוד הדדי, ערכים מהותיים לחברה תקינה וראויה.

ברצוני להודות לכל מי שנטל חלק בהכנת חוברת זו ולאחל לכם, תלמידים ומורים, שתכני ערכת הלימוד ירחיבו את הדעת, יעוררו את הסקרנות והשיח ויעודדו אתכם להמשיך ולהעמיק בתכנים נוספים על אלו המצויים בתכנית זו.

ד"ר אורנה שמחון
מנהלת מחוז הצפון במשרד החינוך

פתח דבר - מכון מרחבים

מאפיין מרכזי של העולם המודרני, במדינת ישראל ובכלל, הינו הרב-גוניות. מרבית בני האדם, שבעבר חיו רובם ככולם בחיים שבטיים בקהילות מבודדות והומוגניות יחסית, מוצאים את עצמם כיום חיים במחיצתם של "אחרים" ותלויים בהם, כשהרבה אנשים "שונים" חיים בקרבה גדולה מאי פעם.

עלינו, כמחנכים וכמחנכות, להכין את תלמידינו להרגיש בנוח עם שונות, לכבד אותה ולראות את היופי שבה.

בחינוך הקדם יסודי ובבתי ספר היסודיים ההתמקדות הינה בעיקר במעגלים הקרובים לתלמיד - משפחה, כיתה ובית הספר. לעומת זאת, בחינוך העל יסודי ההתמקדות היא ברב-גוניות של החברה הישראלית כולה, כאשר התלמידים והתלמידות מתחילים את השתלבותם כאזרחים אשר עיצוב פני החברה העתידית בידיהם.

אנו מקווים כי תפיקו מערכה זו את המירב, מברכים על השותפות אתכם ומאמינים כי ביחד נקדם את קבלת השונה ואת חזון האזרחות המשותפת בבית הספר, בקהילה ובמדינה.

בהצלחה,
מייק פרשקר
מייסד ומנכ"ל מכון מרחבים

הקדמה

כשבעה מיליון בני אדם הינם בעלי אזרחות ישראלית. זוהי קבוצה רב-גונית מכול בחינה, אשר קבוצות בתוכה חיות ולומדות בקהילות נפרדות. לפיכך, אין פלא שישראלים רבים מתקשים לזהות את הערכים ותחומי העניין המשותפים להם ולאזרחים אחרים. יתרה מכך, הרב-גוניות נתפסת על ידי רבים כמאיימת, בגלל המצב הביטחוני באזורנו, עובדה היוצרת קרקע פורייה לבורות, פחד הדדי ודעות קדומות.

במצב מורכב זה עלינו לעשות כל מאמץ להביא לכך שתלמידי ההווה, שהם אזרחי העתיד, יכירו, יקבלו וירגישו בנוח עם שונות בחברתם ועם הקבוצות השונות החיות לצידם כאזרחי מדינת ישראל.

אזרחות משותפת בחברה רב-גונית, אין משמעותה ויתור על זהויות ייחודיות של קבוצות שונות וטשטוש בין זהויות שונות. בהמשך לכך, המושג "רב-תרבותיות", כפי שהוא בא לידי ביטוי בתכנית זו, מתאר מצב קיים ואין הכוונה לאמץ את רעיון כור ההיתוך, שמשמעו איבוד זהות ייחודית. הרב-גוניות הינה עובדה קיימת בין אם אנו מייחסים לה ערך דתי (מנפלאות הבריאה), ערך חילוני (פלורליסטי) או מתייחסים אליה באופן פרגמטי (עובדה שיש להתמודד איתה).

שישים שנים אחרי הקמת מדינת ישראל יש ליצור אזרחות משותפת משמעותית, הכוללת היכרות בין התרבויות השונות, מתן כבוד לשונות התרבותית וטיפול תודעה אזרחית משותפת.

התכנית להעמקת לימודי המורשות שמה לה למטרה להתמודד עם אתגר זה בשני מישורים: הקוגניטיבי והרגשי.

במישור הקוגניטיבי נפעל לרכישת ידע של התלמידים. ראשית בכל הקשור לתרבותם ולמורשתם הם, ושנית להיכרות ראשונית עם התרבות והמורשת של שכניהם.

במישור הרגשי נתמודד עם המחסומים הרגשיים המנציחים את החששות ההדדיים, הבולמים את ההיכרות ומונעים מאיתנו לזהות ערכים ואינטרסים משותפים. התמודדות זו תאפשר שינוי של עמדות כלפי "האחר" ומתן אמפתיה לדעות ואורחות חיים שונים.

פעילות בשני המישורים גם יחד תעשיר את התלמידים והתלמידות, תביא להבהרת אי-הבנות, תפיג חששות ותסייע בזיהוי המשותף, כבני אדם וכאזרחים.

חשוב לציין כי הכרת המורשת והמנהגים מתייחסת למנהגים ולתרבויות השונות המבוססות לעיתים על הדת, אולם המרכיב המרכזי אינו הדתי אלא התרבותי, על השווה והשונה בתרבויות השונות.

מודל האזרחות המשותפת של מכון מרחבים פותח על מנת להתמודד עם אתגרים אלה. המודל מתמקד בחמישה מושגי יסוד: זהות, נגישות, הוגנות, מרחבי הסכמה ואזרחות משותפת פעילה. המודל מציע שפה אזרחית משותפת העשויה לסייע לנו ולתלמידינו לזהות זהויות, ערכים ואינטרסים משותפים, לפעול ביחד לקידום חברה יותר הוגנת וללמוד לחיות עם אי-הסכמות שקיימות באופן טבעי בחברה רב-תרבותית.

תכנית העמקת לימודי המורשות מתמקדת במושג "הזהות", בריבוי האין-סופי של הזהויות המרכיבות כל אדם ובדינמיות שלהן אצל כל אחד ואחד. לכל אחד מאיתנו זהויות רבות: אזרחית, דתית, לאומית, תרבותית, עדתית, גופנית, מגדרית, גילאית, משפחתית, מקצועית, חברתית-כלכלית וכדומה. התובנה שאף אחד אינו "רק" יהודי, מוסלמי, נוצרי או דרוזי, ולא רק דתי או חילוני, מאפשרת לנו לזהות זהויות משותפות המקשרות בינינו.

תכנית זו מאפשרת לתלמידים ולתלמידות להכיר תרבויות נוספות, מתוך מטרה לחזק את הייחודי ולזהות את המשותף. כך למשל, ימצאו התלמידים והתלמידות כי ערכים אישיים וחברתיים העומדים ביסוד אמונתם ותרבותם הייחודית מקבלים ביטוי דומה גם בתרבויות שכנות. גילוי זה יחזק את הערכים העומדים בבסיס כל תרבות ואת הסיכוי לבנות אזרחות ישראלית משותפת מהותית ואיתנה יותר.

¹ לקריאה נוספת: מייק פרשקר, "אזרחות משותפת בישראל: אתגרים והזדמנויות". מכון מרחבים, 2007. המאמר ניתן להורדה באתר מרחבים: www.machon-merchavim.org.il

מבוא

תכנית זו נועדה להפעלה בידי מורות ומורים בחטיבות הביניים במחוז צפון של משרד החינוך, ליישום יעדי המחוז בתחום העמקת לימודי המורשות בחברה רב-תרבותית.

היוזמה לפיתוח התכנית

במחוז צפון של משרד החינוך לומדים תלמידים ותלמידות בני דתות ועדות שונות. במחוז זה לומדים כחמישית מתלמידי מדינת ישראל, וזהו המחוז ההטרוגני ביותר מבחינה תרבותית. בעוד כולנו מדברים בשבחה של הרב-תרבותיות, ובגנותם של השסעים בחברה, הרי תלמידי מחוז צפון חיים זאת כהוויה יומיומית.

עם זאת, יש חוסר שביעות רצון מהיקף הידיעות של התלמידים בתחום המורשת. בראש ובראשונה בתחום המורשת בתרבותם הם, ובהמשך גם בהכרה הבסיסית את המורשת והתרבות של שכניהם ביישובים הסמוכים.

מסיבה זו קבע מחוז צפון כאחד מיעדיו להעמיק את לימודי המורשות מתוך תפיסת האזרחות המשותפת על פי המודל של מכון מרחבים, כלומר: הכרת האחר תוך זיהוי הדומה והשונה בינינו, וההבנה כי השונות תורמת עניין ועושר לחיים המשותפים. במסגרת זו אף כונס צוות של אנשי חינוך במטה המחוז, נציגי דתות ועדות שונות, לפתח תכנית חינוכית שתענה על יעד זה.

קהל היעד

צוות ההיגוי במחוז צפון החליט על הוראת מושגים מתוך מסלול החיים ומעגל השנה, כפי שהם מקבלים ביטוי במורשות השונות. נמצא כי מסגרת זו מתאימה ליישום התכנית להעמקת המורשות בהתאם למודל האזרחות המשותפת, כפי שיוסבר עוד בהמשך.

הבחירה בתלמידי חטיבת הביניים נעשתה משלוש סיבות: ראשית, מדובר בתלמידים ותלמידות בגיל ההתבגרות, הנמצאים בשלב עיצוב תפיסתם האזרחית. אם יש מקום ומועד להשפיע על דור העתיד, הרי זה המקום. שנית, התלמידים והתלמידות בחטיבת הביניים הם בוגרים דיים על מנת ללמוד אודות האחרים, מבלי לראות בכך פגיעה בזהותם הייחודית. ושלישית, בחלק מן המגזרים עסוקים התלמידים ממילא בלימודי תרבותם או בלימודי האזרחות, וכך יכולה תכנית זו להשתלב ברצפי ההוראה הקיימים. במסגרת לימודי התרבות יש הזדמנות להרחיב בסוגיות המשותפות הנוגעות לנתיב החיים ולמעגל השנה, וללמוד על הנהוג בתרבויות האחרות.

הכשרת המורות והמורים

התכנית תועבר בכיתות על ידי סגל המחנכות והמחנכים הקיים. בהתאם לכך, תכנית זו כוללת את כל הדרוש להעברתה: רציונל חינוכי, סילבוס, ופירוט מערכי השיעור. המחנכות והמחנכים מוזמנים לקרוא ולהציע שינויים בהתאם להיכרותם את תלמידיהם, אולם הבסיס ניתן כך שגם מורה בראשית דרכו המקצועית יוכל למצוא בערכה את כל העזרה לה הוא נדרש.

בנוסף לכך, הנחת יסוד היא שהמורות והמורים יעברו השתלמות של מכון מרחבים במסגרת המחוז, כך שיכירו ויבינו את מודל האזרחות המשותפת ואת תרומתו להפעלת התכנית.

תכני התכנית

התכנית מטפלת במושגי היסוד של התרבות והמורשת הנובעים מנתיב החיים, מלידה ועד מוות, וממעגל השנה, מראש השנה דרך כל החגים והמועדים המרכזיים. הבחירה בתכנים אלה נובעת מכך שהם בעלי משמעות ממשית בעולמם של התלמידים, אשר מציינים במסגרת הקהילות, המשפחות ובתי הספר את המועדים והחגים השונים.

תכני התכנית מסודרים על פי שילוב בין מסלול החיים ומעגל השנה, תוך הדגשת היבטים כלליים הנוגעים לשני התחומים: הקניית דפוסים חברתיים, נקודות ציון בחיים ובמורשת, התמודדות עם אתגרים, ערכים וסמלים. הסדר הוא:

התחלות והקניית דפוסים חברתיים:

א. הלידה ומשמעותה

ב. ראשית הדתות

ג. המורשת, הילדים והנוער

נקודות ציון בנתיב החיים ובמורשת:

ד. התבגרות - המשמעות הפרטית והחברתית של ההתבגרות

ה. התבגרות - ערכי מורשת ובחירה אישית

ו. נישואין

ז. עלייה לרגל ומקומות קדושים

התמודדות והתגברות על אתגרים:

ח. מנהגי צום, סליחה וחשבון נפש

ט. מנהגי אבלות

ערכים וסמלים:

י. סעודה מסורתית

יא. סמלי המורשת

יב. אזרחות משותפת

מודל האזרחות המשותפת הינו מודל מבוסס ערכים, שבאמצעותם יבחנו התלמידים את תכני נתיב החיים ומעגל השנה בתרבותם שלהם ובתרבויות של שכניהם. תרומתו של המודל ללימוד התכנים וליצירה של תודעה אזרחית משותפת תוצג להלן.

רציונל ומטרות

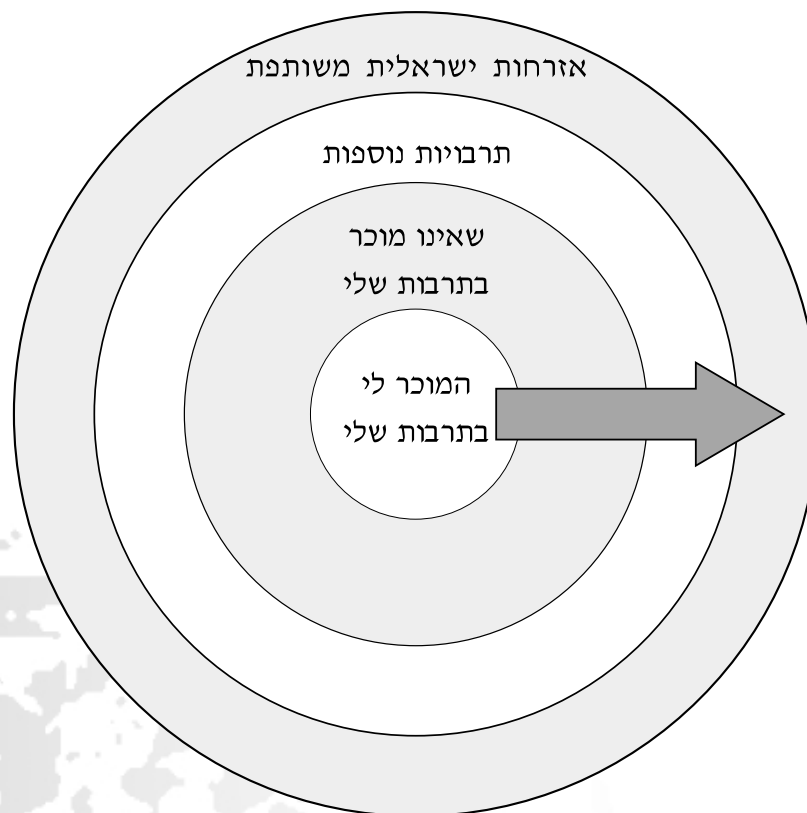
המציאות במדינת ישראל בכלל, ובמחוז הצפון בפרט, מורכבת במיוחד לנוכח קיומן של קבוצות תרבות אחדות, החיות יחד באזרחות ישראלית משותפת. ההבדלים התרבותיים אינם מסתכמים רק בביטוי ויזואלי, כגון סוגי לבוש ומאכל, אלא הם נובעים מהבדלים עקרוניים בין הדתות, ממורשת עבר ארוכת שנים ומיחסי גומלין מורכבים בין רוב ומיעוט, בעבר ובהווה. בהקשר זה ניתן להמשיל את התכנית למרחב, שבו כל תרבות מקבלת מעמד עצמאי וייחודי; ויחד עם זאת, מעצם האזכור של תרבויות שונות בתכנית, נחשפת כל קבוצת תרבות לקיומן של תרבויות אחרות. באמצעות מרחב זה אנו יוצרים את המצע לדיאלוג: תלמידים הגאים בזהותם הייחודית והמכירים את זהותם של אחרים בסביבתם.

התכנית אינה יומרנית ואינה מציבה לעצמה מטרות שמעבר לכוחם של תריסר מערכי פעילות. במקום זאת אנו מבקשים לעודד צעד ראשון בדרך הארוכה, ולהגיע להיכרות בסיסית עם עצם קיומן של תרבויות שונות, עם מושגי היסוד וערכי הליבה של כל תרבות, ועם תפיסת האזרחות המשותפת - בהקשרה הישראלי.

זהות

המושג 'זהות' הוא מושג יסודי במודל האזרחות המשותפת. המודל מרחיב את המושג, מעבר לשיח המקובל, בהתייחסו לזהות כמגוונת ורבבת פנים, ובשום אופן לא דיכוטומית (יהודי או ישראלי, חברותי או מופנם וכו'). הזהות גם אינה מקובעת אלא משתנה עם הזמן והמקום - הגיל, העיסוק, אזור המגורים, קבוצת השייכות וכד'. הבנה מעמיקה של מאפייני הזהות משחררת אותנו מהמגבלות שבהגדרת זהות אחת. אנו חופשיים לחשוב על עצמנו ועל האחרים כבעלי זהויות רבות. התכנית מטפלת בזהות במובנה הרחב: מגוונת, רציפה ומשתנה. היא מבססת את הזהות הייחודית של כל תלמיד ותלמידה, במסגרת כל קבוצת תרבותית או דתית. על בסיס זהויות אישי זה התכנית פותחת בפני התלמידים דלתות ראשונות להיכרות עם זהויות נוספות, מתוך מטרה לחזק את הייחודי ולחפש אחר המשותף.

נדגיש, כי ההיכרות עם בעלי זהויות שונות לא נועדה רק למטרות אינטלקטואליות. הזהויות הנפגשות בתכנית הן כולן חלקים מהמכנה המשותף הרחב: אזרחים במדינת ישראל. בכל אזכור של זהות, שלי ושל האחר, יש להדגיש את מציאותן יחד במרחב גיאוגרפי אחד, ותחת שלטון אזרחי אחד.

תרשים 1: השימוש במושג 'זהות' בתכנית

מרחבי הסכמה

מודל האזרחות המשותפת מתייחס לשלושה מרחבי הסכמה. בראשם הסכמות בסיסיות, שהן חיוניות לקיומה של כל חברה, כגון הקפדה על הוראות בטיחות והימנעות מאלימות. למולן יש דברים רבים שבלתי אפשרי ואף בלתי נחוץ להסכים עליהם, כגון העדפות אישיות של אוכל, תחביבים ועד לסוגיות עקרוניות כגון מקור סמכות וזכויות מול חובות. בתווך ישנו מרחב גדול של דברים שאפשר להסכים עליהם בניהול נכון, כגון בחירה בפעילות אזרחית משותפת. האזרחות המשותפת שואפת להרחיב את מרחבי ההסכמה האפשריים, ובמקביל נותנת לגיטימציה לניהול תקין של אי-הסכמות.

הרחבת מרחבי ההסכמה האפשריים צריכה להיעשות על דרך החיוב. משפטי הנגדה, כגון: אני מציין את ראש השנה במועד אחד, ואתה מציין במועד אחר, רק מגבירים את השונות. תחת זאת, אנו מציעים להוביל את ההרחבה באמצעות ערכים ורעיונות המהווים מכנים משותפים לקישור בין תרבויות. למשל: גם אני וגם אתה קובעים מועד התחלה לשנה, המציין אפשרות להתחדשות.

במילים אחרות, רצף ההרחבה של מעגל ההסכמה ייעשה באמצעות שאלות המחפשות אחר המשותף. למשל:

מה מייצג אצלנו ראש השנה?

האם אתם מכירים ביטויים נוספים בלוח השנה לרעיון של התחלה מחדש?

האם אתם מכירים "התחלות מחדש" בתרבויות אחרות?

וכדומה.

תרשים 2: השימוש במושג 'מרחבי הסכמה' בתכנית

לסיכום

המהלך הדידקטי בתכנית כולל את השלבים הבאים:

1. היכרות מעמיקה עם תרבותם של התלמידים.
2. זיהוי ערכים העומדים ביסוד המנהג התרבותי.
3. היכרות עם תרבויות שכנות שבהן מופיעים ערכים זהים, בהקשר של אזרחות משותפת.

מטרות התכנית

1. התלמידים יעמיקו את היכרותם עם המורשת שלהם ותרבותם בסוגיות רלוונטיות הקשורות לנתיב החיים ולמעגל השנה.
2. התלמידים יאתרו ערכים העומדים ביסוד הסוגיות התרבותיות הנלמדות.
3. התלמידים יכירו ביטויים תרבותיים של אותם ערכים אצל שכניהם: יהודים, מוסלמים, נוצרים ודרוזים - שותפים לאזרחות הישראלית.
4. התלמידים יכירו בכך שזהותם האישית והקבוצתית בסוגיות התרבותיות שנבחרו היא מורכבת, רבת פנים, משתנה ורציפה.
5. התלמידים יבינו כי זהותם הרחבה, כמו גם זהותם הרחבה של שכניהם, מאפשרת למצוא מכנים משותפים בין מורשות, תרבויות, דתות ועדות, ובכך להרחיב את מרחבי ההסכמה האפשריים.
6. התלמידים יזהו את האזרחות הישראלית כזהות וכמכנה המשותף הרחב לבני התרבויות השונות.

סילבוס

להלן נושאי התוכן המרכזיים, והצעות הקישור בין התרבויות באמצעות היבטים כלליים המהווים מכנה משותף ובאמצעות ערכי מודל האזרחות המשותפת.

נושא כללי	שם השיעור	נושאי תוכן מרכזיים	היבטים משותפים	אזרחות משותפת
1 התחלות והקניית דפוסים חברתיים	יום ההולדת ולידה	טקסי לידה ויום הולדת, אמונות ומנהגים הקשורים לתינוק, לאם ולמשפחה	בריאה, הולדת, יצירה, ייחודיות	זהות אישית, זהות קבוצתית
	2 ראשיתה של כל דת	ראשית כל דת, נביאים ומנהיגים מרכזיים	אל יחיד, מנהיג, נביא	הרחבת מרחבי ההסכמה
	3 המורשת, הילדים והנוער	חגים ומועדים שמנהיגים נוגעים לילדים ונוער: מתנות, ממתקים ומפגשים משפחתיים	נתינה, משפחה, מתנות	המרכיב הקבוצתי בזהות
4 נקודות ציון בנתיב החיים ובמורשת	4 התבגרות ומשמעותה	המשמעות הפרטית והחברתית של ההתבגרות	קבלה לקהילה, אחריות, עצמאות	זהות משתנה
	5 התבגרות - ערכי מורשת ובחירה אישית	ערכים מרכזיים המיוצגים במורשת, אפשרויות בחירה בין ערכים	אמונה, ערכים, מצוות	הרחבת מרחבי הסכמה
	6 נישואין	טקסים ומנהגים לקראת נישואין	משפחה, התחייבות, כבוד, זוגיות	הסכמה הכרחית
	7 עלייה לרגל וביקור במקומות קדושים	מצוות ומנהגי העלייה לרגל במורשות השונות	עלייה לרגל, שייכות, מקומות קדושים	נגישות והוגנות

סילבוס המשך:

נושא כללי	שם השיעור	נושאי תוכן מרכזיים	היבטים משותפים	אזרחות משותפת
התמודדות והתגברות על אתגרים	8	מנהגי צום, סליחה וחשבון נפש	מצוות ומנהגי היטהרות וחשבון נפש	מידות, טוהרה, חשבון נפש, צום, סליחה, תשובה
	9	מנהגי אבלות	מנהגים וטקסי אבלות	אבל, מוות, קבורה
ערכים וסמלים	10	סעודה מסורתית	הסעודה כמבטאת ערכים של מסורת, מורשת וקהילה	סעודה, ברכות, שירה
	11	סמלי המורשות	סמלים תרבותיים, סמלי הדתות, בית התפילה, חכמי הדת, הכתבים הקדושים, היום הקדוש	סמל, צורה וצבע, קדושה
	12	ארבע מורשות - אזרחות משותפת אחת	סיכום ופירוט של הערכים המשותפים שנלמדו בתכנית, המהווים מכנים משותפים בין התרבויות	כבוד לזולת, ורגישות חברתית, ערכה של המשפחה, בחינה עצמית

שיעור 1

יום ההולדת ולידה

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: טקסי לידה ויום הולדת, אמונות ומנהגים הקשורים לתינוק, לאם ולמשפחה. מטרות בתחום החשיבה: היכרות עם מנהגי הולדת ממורשות שונות והעלאת קריטריונים להשוואה ביניהם.

הרעיון המרכזי

יום ההולדת הוא אירוע אישי - המועד בו נולדנו, כל אחד ואחת מאיתנו, לעולם הזה. בהתאם, חגיגת יום ההולדת היא ייחודית ומבטאת את הזהות המיוחדת של כל אחד ואחת. ליום לידתנו גם היבט תרבותי-חברתי, שהרי במועד זה אנחנו מצטרפים לחברה ולקבוצת התרבות של משפחתנו: דת, עדה, לאום וכו'. בנוסף, בכל התרבויות/דתות נמצא מנהגים משותפים ומנהגים ייחודיים בציון הלידה וימי ההולדת. לאורך כל התכנית נתייחס לדומה ולשונה בין התרבויות והדתות המוזכרות.

על כן, יום ההולדת מהווה מיזוג מעניין בין הזהות האישית המיוחדת לכל אחד ואחת, לבין התרבות של החברה בה אנו חיים וכן תרבות בני האדם כולם. הרעיון המרכזי של פעילות זו הוא לחשוף את קווי הממשק בין האישי והייחודי לבין החברתי והמשותף.

פעילות זו פותחת את הערכה כולה, משום שרעיון מרכזי זה - זהות אישית עם קווי דמיון ושיתוף לזהויות של אחרים - הוא הרעיון המרכזי של כל תכנית הכרת המורשות: המורשת הייחודית של תרבות, בצד היכרות עם קווי דמיון לתרבויות שכנות.

הצעה למבנה שיעור

נושא	מתודה	עזרים	זמן (דקות)
מנהגים וטקסים סביב לידה ויום הולדת	שיחה במליאה והתייחסות לקטעי מידע	מתנות מיוחדות שהילדים קיבלו בימי הולדת, דפי מידע	20
מנהגי הולדת במורשות שונות	עבודה בזוגות	דפי מידע	15
מזל טוב למצטרף החדש-דומה ושונה בין מנהגי ההולדת במורשות השונות	שיחה במליאה		10

הצעות פעילות

מנהגים וטקסים סביב לידה ויום הולדת

לשם פתיחת הנושא והתכנית כולה מבקש המורה ממספר תלמידים להביא לכיתה מתנות בעלות משמעות מיוחדת שקיבלו ליום הולדתם, ולספר מדוע היו מתנות אלה ייחודיות בעיניהם. הדגש יהיה על כך שיום הולדת הוא מועד אישי, ייחודי לכל אחד ואחת. המתנה היא משמעותית אם היא תואמת את הצרכים האישיים, לכן מה שמרגש ונפלא בעיני האחד, ייתכן ויהיה חסר ערך בעיני האחר.

לאחר מכן מבקש המורה מהתלמידים לספר על מנהגי וטקסי יום הולדת הרווחים במשפחתם, וכן על מנהגים הנהוגים במשפחה בעת לידת תינוק חדש. לאחר כל מנהג שמוזכר נשאלים שאר התלמידים האם מנהג זה מקובל גם במשפחותיהם.

המורה מחלק את הלוח לשלושה טורים, ומציין בטור הראשון את המנהגים המקובלים אצל רוב התלמידים, בטור השני - את המנהגים המקובלים אצל חלק מהם, ובשלישי - את המנהגים הייחודיים למשפחה מסוימת.

לאחר כתיבת המנהגים על הלוח, מעלה המורה את הסוגיות הבאות:

אילו מנהגים מקורם בדת?

אילו מקורם בתרבות או במורשת של המשפחה, אך אינם מנהגים דתיים?

אילו מנהגים הם אוניברסליים, המקובלים במקומות שונים ובתרבויות שונות?

האם התלמידים יודעים את מקורם של כל המנהגים?

על מנת להרחיב את היריעה, אפשר לקרוא יחד את קטע המידע "מקורם של מנהגי יום הולדת פופולריים".

המורה מסכם חלק זה:

ניתן לראות כי רבים ממנהגי יום ההולדת משותפים וחוזרים אצל תלמידים רבים. זאת משום שליום ההולדת היבט תרבותי-חברתי. אנו אמנם מציינים בו את זהותו הייחודית של האדם, אך לרוב חוגגים בדרך המקובלת בחברה ובקבוצת התרבות של משפחתנו. כמו כן ניתן לראות, כי קיימת השפעה הדדית בין תרבויות שונות, ולכן חלק ממנהגי יום ההולדת שאנו רואים כמובנים מאליהם "נדדו" אלינו מתרבויות וממורשות אחרות.

מנהגי הולדת במורשות השונות

אף יותר מחגיגות יום הולדת, מציינות חגיגות ה**לידה** את כניסתו של אדם חדש לקהילת המורשת.

על מנת לבדוק את משמעות הלידה במורשות השונות ואת הדרך בה מקבלת כל אחת מהמורשות "חבר חדש" לשורותיה, מסתדרים תלמידי הכיתה בזוגות.

על כל זוג לקרוא אודות מנהגים ואמונות הקשורים ללידה בשתיים-שלוש מורשות שונות, להעלות מספר קריטריונים להשוואה ולבדוק את הדומה והשונה בין מנהגי המורשות על פי קריטריונים אלה.

קריטריונים לדוגמה:

מי מבצע ומשתתף במנהג?

מתי מתקיים המנהג?

משמעות המנהג או האמונה.

כמו כן על התלמידים לענות על השאלה: האם יש מטרה משותפת לכל המנהגים?

מזל טוב למצטרף החדש - דומה ושונה בין מנהגי ההולדת במורשות השונות

לאחר העבודה בזוגות מעלים התלמידים בכיתה את המסקנות אליהן הגיעו בהשוואה בין המורשות. המורה עומד על הדומה והשונה בין מנהגי הלידה על פי קריטריונים שהועלו, תוך הדגשת המאפיינים המשותפים בהתאם לרעיון המרכזי המובא בתחילת השיעור.

שיעור 2

ראשיתה של כל דת

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: ראשיתה של כל דת, נביאים ומנהיגים מרכזיים ותפקידם ביצירת קשרים הדדיים בין הדתות. היבטים משותפים בין הדתות: אל יחיד (בנצרות האמונה היא כי האל האחד מופיע בשלוש ישויות שונות: האב, הבן ורוח הקודש), מנהיג, נביא. מטרות בתחום החשיבה: היכרות עם ראשית הדתות, זיהוי הקשר ההיסטורי ביניהן וניסוח תובנות בנושא דרכי ההתייחסות האפשריות של מנהיגים לאלו שקדמו להם.

הרעיון המרכזי

לכל דת מארבע הדתות הנלמדות בתכנית זו מורשת אחרת הנוגעת לראשיתה ולפעילות מנהיגיה. לכל דת גם מערכת מצוות שונה, לעיתים סותרת דת אחרת. עם זאת, משותף לכל הדתות שהן דתות מונותאיסטיות, כלומר מבוססות על אמונה באל אחד שאינו מוחשי. הדתות קמו בתהליך היסטורי שבו הופיעו מנהיגים (נביאים) חדשים, אשר על פי המסורת של כל דת נצטוו לפעולתם על ידי אלוהים, אך המשיכו לראות גם את המנהיגים המונותאיסטים הקודמים כנביאי האל. למרות השוני במצוות, הבסיס ההיסטורי והרוחני המשותף הוא כה רב, שנראה שאין דת אחת סותרת את קיומה של האחרת. כלומר, אנחנו יכולים למצוא ביניהן הרבה מן המשותף לגבי עיקרי הדת ואף בדמות המנהיג והנביא החשוב, אולם אין בהסכמה זו כדי לפגוע באמונתו של כל אחד ובייחודיות של כל דת.

הצעה למבנה שיעור

זמן (דקות)	עזרים	מתודה	נושא
10		חידון במליאה	ראשיתה של הדת שלי
20	דפי מידע	עבודה בקבוצות	ראשית הדתות, מנהיגים וערכים מרכזיים, ההמשכיות בין הדתות
15		שיחה במליאה	סיכום - ראיית הקווים המקשרים בין הדתות ובחינת דרכי ההתייחסות של מנהיגים חדשים לאלו שקדמו להם

הצעות פעילות

ראשיתה של הדת שלי

על מנת לערוך בדיקה עצמית של ידע ולעורר את הסקרנות בנושא ראשית הדת שלנו, פותח המורה בחידון בנושא זה.

ניתן לחלק את הכיתה לקבוצות ולערוך את החידון כתחרות, או לבקש מהתלמידים לענות על השאלות בכתב ולאחר מכן לערוך בדיקה עצמית של מידת הבקיאות ולהעניק לעצמם ציון. שאלות לדוגמה: (התשובות מצויות בדפי המידע)

היכן "נולדה" הדת שלנו? ומתי?

ציינו את שמות הנביאים המרכזיים בדת, ושניים-שלושה מנהיגים נוספים אשר תרמו להתפתחותה. מה הייתה תרומתו של כל אחד מהם?

כיצד התקבלו הנביאים הראשונים של הדת בסביבתם?

מהו מקור השם "יהודי", "מוסלמי", "נוצרי", "דרוזי"? (כל אחד במורשתו)

על מנת לבסס את התשובות אפשר לכתוב אותן על הלוח.

כמו כן ניתן לערוך דיון קצר:

האם התלמידים מרגישים שהם מכירים/שולטים בהיסטוריה של הדת והמורשת שלהם?

האם הם יודעים מהם מקורות הדת ואילו גורמים השפיעו על התפתחותה?

מדוע חשוב להכירה?

ראשיתה של כל דת, מנהיגים ונביאים מרכזיים

עבודה בקבוצות.

כל קבוצה קוראת אודות ראשיתה של אחת מהדתות ועונה על השאלות הבאות:

מיהם המנהיגים מייסדי הדת?

מה הערכים הראשיים או המצוות המרכזיות בדת?

מהם ספרי הדת?

האם יש התייחסות בדת לנביאים שקדמו לה ולדתות הקודמות? כיצד?

על הקבוצה לנסח בכתב תובנות בסוגיה - מה אפשר ללמוד מהתייחסות המנהיגים החדשים

למנהיגים ולמורשות שקדמו להם? מהם היתרונות והחסרונות בהתייחסות זו?

שיחה במליאה

המורה עורך שיחה במליאה על יסוד התשובות שכתבו התלמידים, ובה הוא מדגיש את השרשרת ההיסטורית הקושרת בין ארבע הדתות המונותיאיסטיות, כאשר כל דת מתחילה במנהיג שנוסף אל שרשרת המנהיגות של הדת הקודמת לה.

המורה מפתח דיון בסוגיית התייחסות המנהיג למורשות שקדמו לו, בהתאם לרעיון המרכזי: ארבע המורשות התפתחו ממקור משותף ואימצו, כל אחת בדרכה, את האמונה באל אחד ובנביאיו. התייחסות המנהיגים הדתיים למורשות קודמות מלמדת אותנו על המכנה המשותף העמוק שיש בין מאמיני הדתות הללו והכבוד ההדדי העומד בבסיסן, על אף ההבדלים ביניהן.

שיעור 3

המורשת, הילדים והנוער

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: חגים ומועדים שמנהגיהם וטקסיהם נוגעים לצעירים - חוויות, מתנות ומפגשים משפחתיים.
היבטים משותפים בין הדתות: נתינה, משפחה, מתנות.
ערכי אזרחות משותפת: זהות משתנה.
מטרות בתחום החשיבה: הרחבת זווית הראייה והבנת ההקשר הכולל של מנהגי החגים, העלאת שאלות בנוגע למנהגים במורשות אחרות.

הרעיון המרכזי

החגים והאירועים הדתיים הנחגגים בכל תרבות הם בעלי משמעויות עמוקות ובעלי מסר מוסרי ורוחני. הם מבנים זיכרון היסטורי ומעצימים את תחושת השייכות למורשת, לקבוצה או לעם. על מנת שכולם יוכלו להיות שותפים בציון החג מתרגמים את הרעיונות הללו לשפה של סמלים ומנהגים עממיים. הדבר בולט במיוחד בפנייה לילדים וצעירים. בכל מורשת יש דוגמאות של מנהגים שנועדו לקרב את הילדים לרעיונות החג, באמצעות חוויות משפחתיות ייחודיות, מתנות, תחפושות, תהלוכות, ממתקים ומשחקים.

בשל אופיים המשמח של מנהגי החג לילדים ולצעירים יש מעבר של מנהגים מקבוצת תרבות אחת לאחרת. אימוץ מנהגים, במיוחד משחקי ילדים, מתרבות אחת לאחרת אינו פוגע ואינו מזיק. קווי הדמיון הרבים בין המנהגים ותפקידיהם בדתות השונות מראים על יחסי הגומלין ביניהם ועל הצרכים המשותפים אותם הם ממלאים.

הצעה למבנה שיעור

נושא	מתודה	עזרים	זמן (דקות)
חגים בלוח השנה - דרך עיניים צעירות	פעילות בזוגות במליאה	על הלוח: לוח שנה ובו מצוינים החגים, רשימת הגדרות הנוגעות למנהגי חגים, דפים לבנים	15
מנהגי חגים הקשורים לילדים ולצעירים	שיחה במליאה		10
מנהגי חגים במורשות השונות	קריאה עצמית, ניסוח שאלות וסיכום בכיתה*	דפי מידע, הכנה לשיעור הבא	20

* בנוסף לחקר בנושא חגים ולצעירים, יבקש המורה מחלק מהתלמידים לחקור את נושא ההתבגרות במורשות השונות כפי שיוסבר להלן.

הצעות פעילות

חגים בלוח השנה - דרך עיניים צעירות

המורה מכין מראש לוח שנה ובו מצוינים החגים במורשת שלו, וכן רשימת הגדרות הנוגעות למנהגי חגים. (מנהגים - כולל פעילויות, משחקים, ממתקים ומאכלים).
כל זוג תלמידים בוחר הגדרה, ומצייר על דף מנהג התואם את ההגדרה לדעתו (ניתן גם לכתוב את המנהג בגדול על פני הדף כולו).

הגדרות לדוגמה:

מאכל החגים הטעים ביותר,

מאכל החגים המשמין ביותר,

משחק הקשור לאחד החגים שאהבתי בתור ילד,

המתנה היפה ביותר שקיבלתי אי פעם לחג,

פעילות החג שמשקיעים בה את הזמן הרב ביותר.

לאחר שהזוגות סיימו לצייר, מבקש המורה מכל זוג לציין את המנהג שבחר ולהדביק אותו על החג המתאים בלוח השנה. כך מתמלא הלוח באיורים המתארים מנהגי חגים הנוגעים לילדים ולצעירים.

לחילופין, ניתן לפשט את התהליך ולמלא במליאה את "מצעד מנהגי החגים":
המורה רושם על הלוח הגדרות על פי ההצעות שהובאו להלן, והכיתה ממלאת ביחד חמישה מנהגים תחת כל הגדרה.

מנהגי חגים הקשורים לילדים ולצעירים

המורה מעורר דיון:

אילו מבין המנהגים שהועלו מכוונים בעיקר לילדים ולצעירים?

מדוע קיימות פעילויות אלו, הייחודיות לילדים?

מהי משמעות המפגש המשפחתי בחגים?

למה מחלקים מתנות לילדים? מה משמעותה של מתנה עבורנו? מדוע מצפים לה?

אילו פעילויות בחגים מבדילות בין ילד למבוגר או למתבגר?

הרעיון המרכזי הוא שבכל מורשת קיימים מנהגים המכוונים לילדים ו"מדברים בשפתם". למעשה זו הצורה שבה מגישים את החג, על משמעויותיו הדתיות התרבותיות והמוסריות, לילדים ולצעירים. המטרה היא ליצור ציפייה ועניין לקראת החג ומעורבות של הילד בטקסים ובפעילויות במהלך החג, מעורבות שמשמעותה הכנסת הילד לעולם התרבותי המשותף.

כמו כן, מנהגי הילדים יוצרים אווירה משפחתית, אווירה של נתינה ופעילות משותפת, שהיא חשובה ליצירת תחושת שייכות של הילד למשפחה, לתרבות ולמורשת.

ככל שהילד מתבגר הוא שותף למספר פעילויות רב יותר ולוקח חלק פעיל יותר במנהגי המורשת.

מנהגי חגים במורשות השונות

התלמידים מעיינים בדפי המידע אודות מנהגי החגים הנוגעים לילדים במורשות השונות. הם מתבקשים לנסח שאלות המסקרנות אותם לגבי המנהגים או החגים שצוינו.

לאחר הפעילות מבקש המורה ממספר תלמידים לספר:

איזה ממנהגי המורשות האחרות מצא חן בעיניהם כמנהג ילדים משמח או מיוחד?
האם היו מנהגים דומים במורשות שונות?

האם ראו פעם בעצמם את אחד המנהגים המוזכרים בדפי המידע, או אחרים?
האם התלמידים מכירים מנהגי ילדים שעברו מתרבות אחת לאחרת? (לדוגמה ילדים שחיו כמה שנים בארץ אחרת)

אילו שאלות מסקרנות את התלמידים לגבי המנהגים והחגים במורשות האחרות?
כל תלמיד מתבקש למצוא תשובה לשאלה שסיקרנה אותו ולהביאה לשיעור הבא.

המורה מסכם את השיחה בהתאם לרעיון המרכזי המובא בתחילת השיעור. חשוב להדגיש בסיכום:
כל אחת מהמורשות שמה דגש על ההתכנסות המשפחתית ועל הנתינה במסגרת המשפחה והקהילה.
דרך המנהגים הפונים לילדים ולנוער לומדים גם הצעירים את ערכן של שייכות משפחתית ודאגה לזולת.

לשיעור הבא

המורה מבקש מחלק מהתלמידים לחקור אודות מנהגים וטקסי התבגרות במורשות שונות, ולהביא את התשובות לשיעור הבא. כן מתבקשים התלמידים להביא מבתייהם תמונות המייצגות עבורם את תהליך ההתבגרות, או תמונות מאירועים משפחתיים הקשורים למנהגים או לטקסי התבגרות.

התבגרות ומשמעותה

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: טקסים, מנהגים ותהליכים הנוגעים לגיל ההתבגרות; המשמעות הפרטית והחברתית של ההתבגרות. היבטים משותפים בין התרבויות: קבלה לקהילה, עצמאות, אחריות. מטרות בתחום החשיבה: רפלקציה עצמית על מקומנו ברצף שבין ילד למבוגר, והשוואה מול מתבגרים במורשות אחרות בהקשר של אחריות ועצמאות.

הרעיון המרכזי

שלב ההתבגרות בנתיב החיים מציין את המעבר מילדות לבגרות. כלומר, את ההתפתחות הדינמית הנמשכת בזהויותינו, דבר המשותף לכולנו כבני אדם. כילדים אנו גדלים ולומדים במעין "חממה" המספקת לנו את הצרכים הבסיסיים. כבוגרים, עלינו לצאת מהחממה ולקחת אחריות על מעשינו ועל תוצאותיהם.

זוהי דוגמה ברורה לכך שהזהות שלנו היא דינמית, כלומר משתנה. הדינמיות אינה רק לאורך ציר הזמן: אתמול היינו צעירים ומחר אנחנו מבוגרים, אלא גם בהיבט של הדרך בה אנו נתפסים בעיני עצמנו ובעיני אחרים - אתמול היינו תלויים ומכוונים על ידי אחרים, היום אנו עצמאים יותר ונדרשים לבחור את דרכנו.

הבנה מעמיקה של הזהות כדבר דינמי תאפשר לתלמידים ולתלמידות להשתחרר מהכללות לגבי אנשים. שהרי אם האנשים עוברים שינויים לא ניתן לתייג אותם בקבוצה כוללת אחת ויחידה. תובנה זו ממחישה את היכולת של כל יחיד לבוא לידי ביטוי במישורים רבים ולהתחבר עם אנשים שבמראה ראשון (לדוגמה, על פי תרבותם) נתפסים כשונים ממנו לחלוטין.

הצעה למבנה שיעור

נושא	מתודה	עזרים	זמן (דקות)
תוצאות החקר על מנהגים הנוגעים לילדים וקישורו לנושא השיעור	שיחה במליאה		10
מילדים למתבגרים - כל אחד והקצב שלו	פעילות אישית ודיון במליאה	דף ושני צבעים	25
ציוני התבגרות במשפחתנו - במורשתנו ובמורשות אחרות, זהות דינמית	תלמידים מדווחים ומספרים, שיחה במליאה	תמונות מטקסי התבגרות שהתלמידים הביאו מהבית, מידע שאספו אודות מנהגי התבגרות במורשות אחרות	10

הצעות פעילות

תוצאות החקר על מנהגים הנוגעים לילדים

חלק מהתלמידים מציגים את תוצאות החקר שלהם בנוגע למנהגי הילדים במורשות השונות. המורה מקשר לנושא השיעור: בשיעור שעבר ראינו כיצד פונה כל אחת מהמורשות לילדים ולצעירים, במטרה להכניסם לעולם התרבותי המשותף. בשיעור זה נתקדם בנתיב החיים ונעסוק בהתבגרות, אשר מזמנת - מלבד מנהגים מהנים, ממתקים ומתנות - גם נטילת אחריות.

כל אחד והקצב שלו

הפעילות מתחילה בתרגיל אישי. כל תלמיד ותלמידה רושמים סדר יום רגיל שלהם מהשכמה ועד לכתם לישון, תוך פירוט מדוקדק של כל הפעולות שהם מבצעים מדי יום ביומו. בהמשך עליהם לקרוא את הרשימה ולסמן בנפרד, למשל במרקר צבעוני, שני סוגים של פעולות: 1. פעולות שהם שותפים לביצוען אולם לא הם היוזמים ולא הם האחראים לסדר הפעולות או לתוצאות הפעולה. במקרים אלה הם מתפקדים יותר כילדים.

2. פעולות שהם יוזמים או אחראים לסדר הדברים ולתוצאות. במקרים אלה הם מתפקדים יותר כבוגרים.

למשל: אם תלמיד מתעורר בבוקר כשאחד מהוריו מעיר אותו או שהוא מתעורר משעון מעורר שהוא מכונן בעצמו מידי לילה; האם התלמיד או התלמידה אוכלים אוכל שמישהו אחר מכין או מכינים באחריותם את הכריך או הארוחה; האם הם יושבים בכיתה כי כך צריך לעשות, או שהם מצטרפים לשיעור מתוך בחירה, וכדומה.

לאחר התרגיל מתקיימת שיחה במליאה.

תלמידים יקריאו פעולות בסדר היום שרשמו שבהן הם מתפקדים כילדים, וכאלה שבהן הם מתפקדים כבוגרים.

המורה ירשום דוגמאות על הלוח בשתי קבוצות.

המורה יבקש מתלמידים מתנדבים לערוך רפלקציה עצמית: האם הם מרוצים ממידת תפקודם כילדים/בוגרים?

האם הם יכולים לתת דוגמאות מחיי היומיום שלהם, שבהן התייחסו אליהם (לעיתים אפילו במקביל) גם כבוגרים וגם כילדים?

מה משפיע על הדרך בה תופסת אותם הסביבה כילדים או כבוגרים?

בעקבות הסקר הכיתתי, האם יש תלמידים שהיו רוצים לעשות שינוי בסדר יומם ולנהוג אחרת בתחומים מסוימים?

המורה ידגיש את המושג עצמאות, כלומר הבחירה האישית לעשות פעולה, ואת המושג אחריות, כלומר ביצוע אישי תוך לקיחת אחריות על התוצאות. זהו המאפיין המרכזי של גיל ההתבגרות: המעבר ממעמד תלתי למעמד עצמאי ואחראי.

מנהגים וטקסי התבגרות במשפחתנו - במורשתנו ובמורשות אחרות

לצורך פעילות זו יביאו התלמידים מבתייהם תמונות המייצגות עבורם את תהליך ההתבגרות, או תמונות מאירועים משפחתיים הקשורים למנהגים או לטקסי התבגרות. מספר תלמידים מתנדבים מציגים את התמונות שהביאו, מספרים על האירוע המצולם ומתבקשים לתת דוגמה של יתר עצמאות לה זכו, וכן דוגמה של האחריות הנלווית לכך. כמו כן, התלמידים שחקרו אודות מנהגי התבגרות באחת מהמורשות האחרות משתפים את הכיתה בידע שצברו.

במהלך השיחה, המורה מבקש מהתלמידים להשוות את התייחסותן של משפחות ומורשות שונות להתבגרות:

האם בכל המורשות קיים ציון ברור של מעבר מילדות לבגרות?

מדוע, לדעת התלמידים, בחלק קיים ציון כזה ובחלק לא?

האם יש נחיצות לדעתם לציון ולטקס התבגרות?

האם הטקס או המנהג, אם קיימים, גורמים לשינוי ממשי בחיי המתבגר? או לשינוי אצל חלק מהמתבגרים? מהו השינוי?

האם שינוי בעצמאות ובאחריות קיים לדעתם גם במורשות שאינן מציינות באופן מיוחד את ההתבגרות?

האם גיל ההתבגרות מביא לשינוי בהתייחסות המגדרית במורשות השונות - האם הבן מקבל תפקידים שונים מהבת, ומהם?

האם היו מוכנים לאמץ צורת התייחסות של מורשת אחרת להתבגרות? מדוע?

בתום השיחה המורה מסביר את רעיון הדינמיות של הזהות, ומסכם בהתאם לרעיון המרכזי, בו נאמר כי שלב ההתבגרות בנתיב החיים מציין את המעבר מילדות לבגרות.

לשיעור הבא

על המורה להכין קטעי קריאה, פירוט בשיעור 5.

התבגרות - ערכי מורשת ובחירה אישית

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: ערכים מרכזיים במורשת, אפשרויות בחירה בין ערכים. היבטים משותפים בין המורשות: אמונה, ערכים, מצוות, חיים בעולם של תרבויות מתחרות. מטרות בתחום החשיבה: זיהוי ערכים מוסריים באירועים שונים, חשיבה ביקורתית ויצירתית סביב סוגיות ערכיות.

הרעיון המרכזי

נושא זה מתקשר לשיעור הקודם. שם דנו בגיל ההתבגרות כשלב של הרחבת העצמאות והאחריות המתבטא באופן שונה במורשות השונות, כאן נעסוק בעיקרי האמונה והערכים המרכזיים בכל דת ומורשת, ובהתפתחות הערכית-מוסרית המתרחשת בגיל זה. על פי תיאורית התפתחות המוסר של קולברג, בגיל ההתבגרות מתחילים המתבגרים להגדיר מהם טוב ורע, על פי ציפיות ההורים והחברה. בכל אחת מהמורשות התפתחה, במהלך השנים, מערכת ערכים העונה על השאלה - מהו "טוב" ומהו "רע", המדריכה את התנהגות האדם לעצמו, כלפי זולתו וכלפי האל. נקבעו מנהגים שונים שמייצגים ערכים אלה, והועברו מדור לדור סיפורים ומסורות שונות המדגישים את מערכת הערכים. עם זאת, אנו מוקפים בתרבויות שונות ולעיתים נדרשים לעשות בחירות בנוגע לערכים שהן מציעות, כמו למשל הערך המדבר על עזרה הדדית וערכות חברתיות מול ערכי החברה הקפיטליסטית, המדברים על הישגיות כמעט בכל מחיר.

הצעה למבנה שיעור

נושא	מתודה	עזרים	זמן (דקות)
ערכי מורשת	קטעי קריאה	קטעי קריאה שהמורה מכין מראש	10
ערכי מורשת, ערכים מתנגשים	שיחה במליאה		10
דילמות חברתיות והערכים העולים מהן	פעילות דרמטית קבוצתית ודיון בעקבותיה	דפי מידע	20
מנהגים לקראת חתונה	חקר לקראת השיעור הבא		5

הצעות פעילות

ערכי מורשת

מטרת הפעילות הבאה היא להגדיר ערכים בסיסיים בדתנו ובמורשתנו ולזהות ערכים מובילים במרחבים אחרים, כגון שדה התקשורת והבידור, על מנת להשוות ביניהם. לצורך כך התלמידים קוראים קטעי מידע שהמורה בחר והביא:

קטע ראשון:

סיפור או קטע קריאה מהמורשת שלנו המבטא את ערכיה. (כאן כדאי להסביר את השפעת הדת וציוויה על המורשת, גם זו של חילונים).

קטע שני:

תיאור או כתבה אודות תכנית טלוויזיה פופולרית, אשר מציבה גם היא ערכים מסוימים.

ערכי מורשת, ערכים מתנגשים

המורה מבקש מהתלמידים לזהות ולנסח את הערכים המרכזיים העולים מכל קטע שקראו. מהסיפורים הדתיים עולים ערכים כעזרה לזולת, סולידריות חברתית, צניעות, שוויון. ומתכנית הטלוויזיה? רוב תכניות הטלוויזיה הפופולריות (תכניות בידור וריאליטי) מבוססות על תחרותיות ושימוש באסטרטגיות שונות על מנת להבליט את האחד על חשבון האחר. לרוב המניע להשתתפות הוא הרצון לזכות בפרסום, כסף או שניהם, שהם המדד להצלחה בעולם הקפיטליסטי המודרני.

המורה מבקש מהתלמידים להגדיר את התרבויות השונות העומדות בבסיסו של כל קטע ואת החוויה שלהם כצעירים בעולם רב-תרבותי שכזה: עולם שבו ערכי דת ומורשת מסורתיים מתנגשים בערכי התרבות הגלובלית.

אילו ערכים מובילים אותם בחייהם האישיים? האם הם משלבים ערכים משני סוגי התרבויות? האם חשוב (או - מדוע חשוב) לזכור ולשמר את ערכי התרבות דווקא בעולם רווי התקשורת והערכים הקפיטליסטים הסובב אותנו?

פתרון דילמות חברתיות והערכים העולים מהן

המורה מעלה מספר דילמות חברתיות ומבקש מהתלמידים להתחלק לקבוצות לפי ראות עיניהם, לבחור דילמה ולהציג פתרון יצירתי שלה על פי הערכים שבהם הם מאמינים. רצוי שהפתרון יובא בדרך דרמטית: משחק תפקידים.

ניתן להיעזר בדפי המידע, בהם מופיעים עיקרי האמונה והערכים המרכזיים בכל אחת מהמורשות.

לאחר ההצגות, מנהלים דיון קצר - איזה ערך עולה מכל אחד מהפתרונות? ברוח איזו תרבות? במהלך הדיון, על חברי הקבוצות לנסח טיעונים שישכנעו את האחרים בערכים ובפתרונות שבהם בחרו.

דילמות חברתיות לדוגמה:

א. ההצגה

בבית ספר מסוים לומדים התלמידים עד כיתה ח'. שנת הלימודים קרבה לסיומה, וכיתה ח' החלה לעבוד על מסיבת הסיום, המתקיימת באופן מסורתי בחצר בית הספר. החזרות להצגה, שאותה כתבו והלחינו התלמידים בעצמם, היו מוצלחות מעל המצופה והשמועות החלו לרוץ - הצגת הסיום של ח' היא להיט אמיתי! ההתרגשות לקראת מסיבת הסיום הלכה וגברה, וכך גם השמועות כי הקהל יהיה רב. אחד מתלמידי הכיתה הציע לשכור אולם ובו הגברה ותאורה מקצועיות, שיתאימו לרמת ההצגה ויעניקו לשחקנים ולצופים חוויה של תיאטרון אמיתי. בית הספר הסכים לצעד החד פעמי, אך בתנאי אחד - שהתלמידים יישאו בהוצאות. בכיתה נערכת הצבעה בנושא. חלק מהתלמידים נמצאים במצב כלכלי קשה ואינם יכולים לממן את ההשכרה. אולם הדחף להופיע חזק, ויש רק הזדמנות אחת... הציגו צדדים שונים לוויכוח וכיצד הסתיים.

ב. המבחן

היום הגדול הגיע - יום המבחן החשוב שיקבע באיזו רמה/הקבצה ילמד כל תלמיד בשנה הבאה. כולם יודעים שמספר המקומות היוקרתיים מוגבל, ואין אחד שלא עשה מאמץ מיוחד על מנת להיות מוכן היטב למבחן. הכיתה חולקה לשניים, וכל קבוצה יושבה בחדר נפרד, בהשגחתה של מורה אחרת. לפתע נקראה מורה א' בדחיפות למזכירות ועזבה את החדר שבו יושבה הקבוצה שלה. המבחן עם הפתרונות נותר על השולחן. הזמן חולף והמורה המשגיחה אינה חוזרת... לאחר מספר דקות החל להתעורר בכיתה ויכוח. אחדים מהתלמידים רצו להציץ בתשובות, ואחרים מנעו זאת מהם. הזמן קצר והוויכוח סוער, זאת בעוד הקבוצה השנייה עושה את המבחן לפי כל החוקים תחת השגחה צמודה... הציגו צדדים שונים לוויכוח וכיצד הסתיימה הדרמה.

מנהגי חתונה - הכנה לשיעור הבא

המורה מבקש מהתלמידים לקרוא בדפי המידע אודות טקסים ומנהגים לקראת נישואין במורשות השונות, ולהרחיב את החקר בנושא זה באחת המורשות לפי בחירתם. כמו כן על התלמידים לציין מנהג אחד עליו קראו שיש להם עמדה לגביו - חיובית או שלילית - ולנסח טיעון המסביר את עמדתם.

שיעור 6

נישואין

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: טקסים ומנהגים לקראת נישואין.
היבטים משותפים בין הדתות: משפחה, התחייבות, כבוד, זוגיות.
מטרות בתחום החשיבה: חשיבה יצירתית וניסוח טיעונים לגבי המרכיבים המשמעותיים בחוזה נישואין.

הרעיון המרכזי

נקודת ציון משמעותית בנתיב החיים היא הנישואין.
כאשר זוג אנשים בוחר לחיות יחד ולהקים משפחה, הוא מחויב ליצור מצע מוסכם שיאפשר את החיים המשותפים. לא ניתן להתמיד בשותפות לאורך זמן ללא הסכמה על מערכת היחסים המשותפת: מה חלקו של כל אחד בשותפות, מה הוא יכול לתת, מה הוא יכול לקבל ועל מה הוא מוכן לוותר. זוגיות ומשפחה הם מצבים שבהם ההסכמות הן הכרחיות.
טקסי החתונה כוללים, מלבד השמחה, גם מרכיבים של התחייבות הדדית לקיום ההסכמות. בנוסף נראה את המשותף והשונה בין הטקסים בדתות ובמסורות השונות.

הצעה למבנה שיעור

נושא	מתודה	עזרים	זמן (דקות)
זוגיות והתחייבות	פעילות בקבוצות ובמליאה		25
טקסים ומנהגים לקראת נישואין במורשת שלנו	שיחה בכיתה	דפי מידע	10
מנהגי חתונה במורשות שונות	שיחה בכיתה בעקבות חקר שהתלמידים ביצעו בבית		10
לקראת השיעור הבא: איסוף חומרים אודות עלייה לרגל			

הצעות פעילות

זוגיות והתחייבות

פעילות בקבוצות קטנות, בכל קבוצה שני בנים ושתי בנות (ככל שניתן).

כל קבוצה מתמודדת עם המשימה הבאה:

באירוסין ובחתונה מתחייבים בני הזוג זה לזה.

הציעו, בארבעה עד שישה סעיפים -

על מה הם מתחייבים? מה נראה לכם שהכרחי להסכים עליו, על מנת לאפשר חיים משותפים של זוג ושל משפחה?

האם ההתחייבות זהה לו ולה, או שכל אחד מבני הזוג מתחייב לדברים אחרים? נסחו מסמך תחת הכותרת: "כתב התחייבות לזוגיות", והעלו טיעונים שישכנעו אחרים בחשיבות הסעיפים שהצעתם.

בסיום העבודה העצמית, תקרא כל קבוצה את כתב ההתחייבות שניסחה. מתוך דברי התלמידים ניתן לכתוב על הלוח את עיקרי הדברים החוזרים על עצמם. למשל:

- התחייבות לכיבוד הדדי
- התחייבות לפרנסה ולתמיכה כלכלית הדדית
- התחייבות להקמת משפחה, וליחסים למשך זמן ארוך
- התחייבות לתמיכה הדדית לשם פיתוח אישי של כל אחד מבני הזוג

בנוסף לזיהוי המאפיינים המשותפים, רצוי לעורר בכיתה ויכוח אודות ניסוח הסעיפים וסדרם. על התלמידים להציג טיעונים משכנעים בנוגע לכתבי ההתחייבות שהציעו ולנמק את עמדותיהם. כמו כן יש מקום לנהל דיון באשר למקומם של הגבר והאישה בזוגיות: האם המקום צריך להיות שוויוני? על פי אילו ערכים?

טקסים ומנהגים לקראת נישואין במורשת שלנו

התלמידים קוראים במשותף אודות טקסי האירוסין והנישואין במורשתם, והמורה מבקש מהתלמידים לזהות כיצד באים לידי ביטוי ההתחייבות לכבוד הדדי, לפרנסה, להקמת משפחה ולתמיכה אישית בטקסים ובמנהגים הנלווים.

טקסי זוגיות במורשות השונות

בעקבות עבודת החקר שהתלמידים ביצעו בבית הם מתארים את המנהגים שבהם נתקלו במורשות השונות, ובדקים באיזו מידה ההתחייבויות שהועלו בשיעור מופיעות בטקסי המורשות. התלמידים מפרטים את טיעוניהם בעד ונגד המנהגים.

בעקבות החשיבה והחקר אודות טקסי האירוסין והחתונה חוזר המורה לרעיון המרכזי, לפיו ההתחייבות ההדדית בטקס החתונה היא למעשה הגדרה של הסכמות בין בני הזוג. הזוגיות והמשפחה לא יוכלו לשרוד למשך זמן ללא הסכמות בסיסיות אלה.

לקראת השיעור הבא - איסוף חומרים אודות עלייה לרגל

השיעור הבא יעסוק בעלייה לרגל. לצורך השיעור, כדאי להביא כתבות מהעיתונות ומהאינטרנט המרחיבות בנושא העלייה לרגל והביקור במקומות קדושים: תיעוד של אירועים, כתבות חדשותיות, צילומים וכד'. אפשר שהמורה ידאג להביא את החומרים הנוספים, או יבקש ממספר תלמידים.

שיעור 7

עלייה לרגל וביקור במקומות קדושים

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: עלייה לרגל וביקור במקומות קדושים כנקודות ציון משמעותיות בחייו של בן המורשת, וכשיאי אמונה ושייכות לקהילה. היבטים משותפים בין הדתות: שייכות, ביקור במקומות קדושים. מטרות בתחום החשיבה: ניסוח תובנות לגבי הצורך בהתכנסות משותפת ובחיזוק תחושת השייכות למורשת.

הרעיון המרכזי

בשיעורים הקודמים עסקנו בנקודות ציון אישיות: התבגרות ונישואין. כעת נעסוק בנקודות ציון מעולם המורשת והדת: חוויית השיא של עלייה לרגל וביקור במקומות הקדושים לכל דת. העלייה לרגל או הביקור במקומות הקדושים מהווים אירוע ייחודי, מפגש של בני האמונה הדתית במקום מקודש לצורך ליכוד הקבוצה התרבותית וחיזוק האמונה של חבריה. כמוה ישנם מפגשים אחרים שאינם דתיים באופיים, אך בעלי מאפיינים דומים: מפגש של קבוצה חברתית לצורך גיבוש הקבוצה וחיזוק השייכות של היחידים, המתקיים פעם או מספר פעמים בשנה, במקום המתאים לאופי הקבוצה ולמטרת המפגש. דוגמה טובה לכך מהווים אתרים המתקשרים לאליהו הנביא, הוא אל-חאדר, או מר-אליאס: דמות מרכזית בכל הדתות המונותאיסטיות.

הצעה למבנה שיעור

נושא	מתודה	עזרים	זמן (דקות)
עלייה לרגל והמקומות הקדושים - הכנת "כתבת טלוויזיה"	תרגיל קבוצתי	דפי מידע	25
עלייה לרגל והמקומות הקדושים - הצגה ודיון במליאה	הצגת תוצרים ודיון במליאה		20

הצעות פעילות

הכנת "כתבות" אודות העלייה לרגל וביקור במקומות הקדושים

המורה מבקש מהתלמידים להתחלק לארבע-חמש קבוצות. כל קבוצה קוראת אודות העלייה לרגל או הביקור במקומות קדושים במורשת אחת, מתוך דפי המידע וחומרים נוספים. (ייתכן ששתי קבוצות יעסקו באותה מורשת). על התלמידים בכל קבוצה לערוך את המידע שברשותם לכדי "כתבת טלוויזיה" המתעדת את הביקור/העלייה לרגל באופן חי. בכתבה יציגו הכתבים את המנהגים והמצוות, ויהיו בה גם מראיינים ומומחים שיעניקו לה מימד נוסף וינתחו את הפעולות המוצגות בה. לחלופין, ניתן לערוך את החומר ככתבת רדיו, שאותה "תשמיע" הקבוצה לכיתה. אפשר להוסיף לכתבה אפקטים קוליים וליווי מוזיקלי שיצרו התלמידים.

עלייה לרגל והמקומות הקדושים - הצגה במליאה

כל אחת מהקבוצות מראה את "כתבת הטלוויזיה" או "כתבת הרדיו" שהכינה, המספרת על מנהגי הביקור במקומות הקדושים או העלייה לרגל.

עלייה לרגל והמקומות הקדושים - דיון

בעקבות הכתבות, מעלה המורה לדיון את הנושאים הבאים:
מהי מטרת העלייה לרגל/הביקור במורשות השונות?
האם קיים דמיון בין המורשות בהקשר זה?
ומהו השוני ביניהן?
מה היקף המשתתפים באירוע בכל אחת מהמורשות?
האם כדאי היה לאמץ את אחד ממנהגי העלייה לרגל של המורשות האחרות? מדוע?

המורה מסכם ברוח זו:

יש לנו צורך במפגשים חברתיים שמעבר לשגרת היומיום, עם קבוצות אנשים גדולות ומגוונות יותר מאשר חוג המשפחה המצומצם או מספר חברים קרובים. מטרת המפגשים קשורה בצורך שלנו להרגיש שייכים לקבוצה של בני אדם, ובעצם - לקבוצות שונות. המפגש מלכד את הקבוצה סביב מטרה משותפת או ערכים משותפים. העלייה לרגל והביקור במקומות קדושים ממלאים צרכים אלה, ולעיתים קרובות מהווים נקודות ציון משמעותיות בחיי בן המורשת, בין אם מדובר באירוע חד פעמי (החג' או הצליינות הנוצרית), או באירוע שיא בשנה (כמו בחג נבי שועייב). מעבר לחיזוק האמונה והקשר למורשת, לעלייה לרגל יש גם ערך חברתי רב - יצירת קשרים חדשים, חשיפה לאנשים ולמנהגים מגוונים, וחיזוק תחושת הקהילתיות.

מנהגי צום, סליחה וחשבון נפש

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: מנהגי צום, היטהרות וחשבון נפש. היבטים משותפים בין המורשות: מידות, טוהרה, חשבון נפש, צום, סליחה, תשובה. מטרות בתחום החשיבה: חשיבה ביקורתית-עצמית, למידה הדדית אודות מנהגי חשבון נפש במורשות השונות והסקת מסקנות לגבי הצורך בהם.

הרעיון המרכזי

בשיעור שעבר למדנו אודות חוויות השיא של הביקור במקומות הקדושים לכל מורשת, וכעת נעסוק בחוויה מרכזית נוספת - מנהגי חשבון נפש, סליחה וכפרה. מנהגים אלה קיימים בכל המורשות, אם כי חשבון נפש ובקשת סליחה אינם בהכרח פעולה דתית.

בשגרת היומיום, מפעם לפעם ומסיבות שונות אנו מתנהגים באופן שאינו תקין. הדבר יכול להתבטא בעבירה על מצוות הדת, עבירה על חוקי המדינה, פגיעה בסביבה שבה אנו חיים, התנהגות לא הוגנת כלפי הזולת ואפילו התנהגות שבה אנו פוגעים בעצמנו.

לנוכח מקרים אלה אנו מתמלאים ברגשות לא נעימים: חרטה, בושה, צער, אשמה, אכזבה וכדומה. פעולות היטהרות וחשבון נפש מאפשרות לנו לנקות מעלינו את המעמסה ולהתחיל "דף חדש", דבר המגביר את המוטיבציה להשתדל יותר בהמשך.

יש מורשות שבהן קיימים מועדים מיוחדים לקיום חשבון נפש, ואחרות שבהן פעולה זו מתבצעת כחלק מהשגרה. לעיתים מתלווים לתהליך הנפשי גם התנזרות מאוכל וממעשים של יומיום לצורך חשיבה ביקורתית עצמית (רפלקציה): מה עשיתי שאינו ראוי?

מרכיב נוסף בפעולת ההיטהרות הוא בקשת הסליחה מהזולת ומהאל. לאחר שאדם הצליח להגדיר לעצמו היכן טעה הוא מבקש סליחה, בכוונה לכפר על העוול.

מרכיב שלישי הקיים ברוב המורשות הוא סמלים של היטהרות. למשל בגדים לבנים, טבילה במים, שירה וכדומה, המסמלים שכעת האדם טהור ויכול לצאת לדרך חדשה.

הצעה למבנה שיעור

זמן (דקות)	עזרים	מתודה	נושא
15		עבודה אישית	בקשת סליחה אישית
15		שיחה במליאה	סליחה, חשבון נפש וכפרה
15	דפי מידע	שיחה במליאה והסקת מסקנות על בסיס דפי מידע	מנהגי צום וחשבון נפש במורשות השונות

הצעות פעילות

בקשת סליחה אישית

פעילות בכיתה: כל תלמיד ותלמידה רשמים על דף בקשת סליחה - על מעשים שעשו או לא עשו, דברים שאמרו, מחשבות או כוונות שהם מצטערים עליהם. הבקשה אינה צריכה להיות קשורה לתלמידי הכיתה האחרים, אין גם צורך להזדהות בשם, אולם בקשת הסליחה צריכה להיות אמיתית.

ניתן להתחיל בנוסח:

אני מבקש/ת סליחה על....

אני מצטער/ת ש...

המורה אוסף את הפתקים ומקריא אותם.

סליחה, חשבון נפש וכפרה

המורה מעורר דיון בנושא הסליחה ומעלה שאלות כגון:

אילו סוגים של בקשות סליחה קראנו?

אילו סוגים נוספים של בקשות סליחה קיימים?

מדוע אנו מרגישים צורך לבקש סליחה?

האם קל יותר לבקש סליחה, או לסלוח לאחר?

על מה אנו יכולים לסלוח (למחול) - ועל מה לא?

המורה מסכם ומסביר שקיימים מספר סוגים של חטאים ובקשות סליחה:

בין אדם לעצמו,

בין אדם למכר או חבר קרוב,

בין אדם לחברה,

בין אדם לאלוהים.

לאחר שזיהינו את סוגי החטאים שעבורם אנו מבקשים סליחה, עולה השאלה: אילו פעולות ניתן

לעשות כדי לכפר על המעשים מעוררי החרטה?

תשובות לדוגמה:

מחשבה מעמיקה על עצמנו - חשבון נפש.

בקשה ישירה של סליחה מהאנשים שנפגעו.

תיקון המעשה שעשינו, ככל שניתן.

ביצוע מעשה טוב אחר, "בתמורה" למעשה הרע שלא ניתן לתיקון.

מנהגי חשבון נפש במורשות השונות

חשבון נפש ובקשת סליחה אינם בהכרח פעולה דתית. זוהי פעולה שעושה האדם בינו לבין עצמו

ובינו לבין סביבתו, בה הוא בודק את מעשיו אל מול הערכים בהם הוא מאמין.

גם המורשות מייחסות לחשבון הנפש מקום מרכזי. נבדוק כעת את המנהגים הנהוגים בנושא זה

במורשות השונות.

כל תלמיד קורא אודות מנהגי צום וחשבון נפש באחת המורשות, ובמליאה התלמידים משתפים

זה את זה בידע שרכשו.

המורה מבקש מהתלמידים לנסח קווי דמיון בין המנהגים ומטרותיהם, ולנסות להסיק מסקנות

לגבי הצורך האנושי העולה מהם: צורך אוניברסלי להודות בחטאים, לכפר עליהם ולהיטהר, על

מנת "להתחיל מחדש" כאדם טוב יותר. המורשות הדתיות מכירות בצורך האנושי הזה, ונותנות

לו מקום מרכזי.

שיעור 9

מנהגי אבלות

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: מנהגי אבלות וטקסים.
היבטים משותפים בין הדתות: מוות, לוויה, קבורה, אבל.
מטרות בתחום החשיבה: זיהוי הקשר בין חוויית האבל הפרטית למנהגים הכלליים. העלאת השערות לגבי דרך ההתייחסות של המורשות האחרות למוות ולאבל.

הרעיון המרכזי

מתחנה לתחנה בנתיב החיים, אנו מגיעים כעת לתחנה האחרונה - המוות. בכל המורשות מציין המוות את שחרור הנפש מהגוף, ואת המעבר שלה מהעולם הזה לעולמות אחרים. במובן זה, הנפש נשארת ומתקדמת לעבר הייעוד שלה. ובכל זאת, אצל רוב רובם של האנשים, בני כל הדתות, מלווה המוות בעצב רב. אולי נפש המת מתקדמת בנתיבה, אולם אנו נותרים עצובים, מתגעגעים למה שהיה ולא יחזור.

מנהגי האבלות נועדו להקל על המשבר, ובעיקר: לאפשר למתאבלים לפרוק את רגשותיהם, ולרתום את הסביבה לתמוך בהם ככל שניתן.
העזרה לזולת בשעת צער, ברגעים בהם הוא זקוק לכל יד מסייעת, היא מצווה חשובה. הרבה יותר קל לשמוח בשמחת הזולת, מאשר להפגין הזדהות אמיתית וסיוע בשעת צער.

הצעה למבנה שיעור

זמן (דקות)	עזרים	מתודה	נושא
10	קופסה או סלסלה עם אבנים, עלים או פרחים	סיפורים אישיים של התלמידים	תמיכה בשעת אבל
15	דפי מידע	שיחה במליאה והעלאת השערות לגבי מנהגים במורשות אחרות	מנהגי אבלות במורשתנו
15	דפי מידע	קריאה ושיחה במליאה	מנהגי אבלות במורשות השונות
5		המורה מחלק תפקידים לצורך ביצוע הסעודה המסורתית	לשיעור הבא

הצעות פעילות

תמיכה בשעת אבל

שיחה בכיתה, שבמהלכה תלמידים מתנדבים יספרו על מקרה של אבל ומוות שאליו נחשפו, וידגישו את הפעולות שנעשו על מנת לתמוך באבלים.

אנו מציעים להוסיף לדברי התלמידים ממד טקסי, שבו כל תלמיד שמדבר מניח בסלסלה משותפת חפץ כלשהו, בהתאם לתרבות ולהבנת המורה. הנחת חפץ תבטא את המנהגים שמביא עמו כל תלמיד מביתו וממורשתו. לדוגמה: פריט אישי, מכתב, תמונה, עלה, פרי או פרח. הכוונה היא לשלב ממד טקסי, שהוא משמעותי בהוויית האבלות בכל המורשות - יש הנוהגים להניח אבן כמצבה למת, על מנת ליצור ציון גשמי לחסר שהשאיר המת; יש שנוהגים להניח עלי דקל, עץ פרי ירוק עד, כסמל לקיום הנצחי; ויש שנוהגים להניח פרחים, כסמל לטוהר ולהמשך החיים.

מנהגי אבלות במורשתנו

המורה מסכם את דברי התלמידים ומדגיש את טקסי האבלות הנהוגים במורשתו. אנו מציעים כי הדגש יינתן לתמיכת הקהילה במשפחה האבלה, לחשיבות התמיכה ולדרך בה המורשת נענית לצורך הפרטי בחיזוק בשעה קשה והופכת צורך זה למנהג, אשר יוצר מסגרת של תמיכה ועוצמה חברתית.

בהתאם להבנת המורה ניתן גם להתייחס לתפיסת המוות במורשת, ולאופן שבו הדבר מקבל ביטוי בטקסי הלוויה והאבלות.

לסיכום, מבקש המורה מהתלמידים לשער: כיצד מתייחסות המורשות האחרות לנושאי האבלות והמוות, האם בדרך דומה למורשתנו או שונה ממנה? מהו לדעת התלמידים ההסבר לשוני - ממה הוא נובע? האם היו מאמצים תפיסה או רעיון הנוגע למוות ולאבלות המופיע במורשת אחרת? איזה ומדוע?

מנהגי אבלות במורשות השונות

קוראים במשותף את דפי המידע לגבי אחת או שתיים מהמורשות האחרות. המורה מבקש מהתלמידים לענות האם השערותיהם אומתו, ומה בולט יותר - קווי הדמיון או השוני בין המורשות בנושאי האבלות ותפיסת המוות.

בסיכום מדגיש המורה, ברוח הרעיון במרכזי בשיעור, את ניחוח האבלים והתמיכה לה הם זוכים, בכל המורשות, כגילוי של אמפתיה לתחושות האובדן והכאב שהם חווים. בשעת צער מתגלה היכולת האמיתית שלנו לקבל את האחר ולחזקו. כמו כן, ניתן לראות דמיון בין כל המורשות בתפיסת הנשמה כנצחית והמוות כמצב שאיננו סופי. תפיסות אלה יש בהן כדי להקל על הפרידה ועל המשך החיים ללא הנפטר.

הכנה לשיעור הבא

ראו בפירוט שיעור 10. יש לערוך עם התלמידים הכנות לסעודה.

שיעור 10

סעודה מסורתית

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: הסעודה כמבטאת ערכים של מסורת, מורשת וקהילה. היבטים משותפים בין הדתות: סעודה, מאכלים, ברכות, שירה, מנהגי שולחן. מטרות בתחום החשיבה: שאילת שאלות לגבי מנהגי הארוחה המסורתית.

הרעיון המרכזי

ארוחות משפחתיות הן אירועים משמעותיים בכל המורשות. סוג הארוחה תלוי בנסיבות: ארוחות חול וחג, ארוחות לציון אירועים מיוחדים, ארוחות בשעת שמחה ובשעת עצב. גם בארוחת החול השגרתית יש ביטויים של תרבות ומסורת, כמו סוגי מאכלים, התכנסות משותפת, חברותא, תפילות ומנהגי שולחן. אלה בולטים אף יותר בסעודות חג. לעיתים אין התלמידים מכירים את מנהגי הארוחה במורשתם, או את מקורם, וזוהי ההזדמנות להעשיר אותם בתחומים אלה.

בכל תרבות התפתחו ועברו מדור לדור מנהגים שונים. עם זאת, המכנה המשותף הוא רב: מנהגי נימוסים וכבוד הדדי, שמירה על ניקיון ובריאות, וברכות הודיה לכך שזכינו לאוכל המקיים אותנו. שולחן האוכל מרכזי בכך שהוא מאפשר לכנס סביבו את באי הבית ולקיים שיח בנושאי היומיום ובנושאים רחבים יותר, שאולי לא היה מתקיים בסיטואציה אחרת. שולחן האוכל הוא גם זירה שבה מתרחשת סוציאליזציה, ובה לומדים הילדים והצעירים את מנהגי המורשת.

השוני בין התרבויות והמורשות הנוגע למנהגי הארוחה אינו פוגע אלא להיפך, במקרה זה הוא מעשיר ומגוון. מאכלים נוספים ומנהגים נוספים רק יוסיפו לחוויית מציאת המשותף והשונה.

הצעה למבנה שיעור

נושא	מתודה	עזרים	זמן (דקות)
הכנות לארוחה	פעילות עצמאית או בזוגות - מתרחשת בבית, כהכנה לארוחה	כל תלמיד או זוג יקבל משימה להביא לכיתה: מאכל מסורתי, כלי אוכל, מפות, שירון וכדומה	
סעודה	אכילה, כולל הסברים		40
שיעורי בית לשיעור הבא: סמלים מרכזיים במורשות השונות	המורה מסביר את שיעורי הבית		5

הצעות פעילות

הכנות לארוחה

לפעילות זו יש להיערך זמן רב מראש, ונכון יהיה להיעזר בהורי התלמידים.

תחילה יש לתכנן את סדר הארוחה ואת מטרותיה - מהם הדברים שרוצים להמחיש ולהסביר לתלמידים. למשל, מקורם של מאכלים מסורתיים מסוימים, ברכות ושירים הנהוגים בארוחה המסורתית, משמעותם של טקסים כגון הדלקת נרות, נטילת ידיים וכדומה. ניתן לשלב בארוחה מאכלים ומנהגים ממורשות אחרות וללוות אף אותם בהסברים.

המורה יכול לבצע את ההסברים בעצמו במהלך הסעודה, או לבקש מהתלמידים לחקור ולהסביר אודות התחום שעליו היו אחראים. בהתאם לתכנון יש לחלק את המשימות בין התלמידים, כך שכל אחד יביא לכיתה מאכל, כלי אוכל, כלי תשמיש, שירון וכדומה.

סעודה

במהלך הסעודה יש להמחיש מנהגים מסורתיים ואת מטרת הארוחה המשפחתית. למשל:

סעודה בציבור: ישיבה בצוותא בקהל גדול, כחלק מליכוד המשפחה או המעגל החברתי. ברכות לאל: כתודה על כך שהשולחן מלא בכל טוב, וכבקשת עזרתו גם לעתיד. יחס לעניים: הזמנתם לסעודה, או מנהגים בהם משאירים מעט מהאוכל לטובת הנזקקים. כבוד: התנהגות מנומסת נהוגה בשולחן האוכל כחלק מהכבוד לבני המשפחה המבוגרים. ניקיון: מנהגים הקשורים לנטילת ידיים ושמירה על המזון. שיח: העלאת נושאים המעניינים את המשתתפים לשיחה ודיון. שירה: שירי הלל, בעיקר בסיום הארוחה, כאמירת תודה על ששבענו. חשוב לאפשר לתלמידים לשאול שאלות לגבי המנהגים, ולהפנות אותם לחקר מעמיק יותר.

בהתאם לנושאים העולים לדיון, יסכם המורה את הסעודה תוך התייחסות לנושאים הכתובים ברעיון המרכזי המובא בתחילת השיעור.

שיעורי בית לשיעור הבא: סמלים מרכזיים במורשות השונות

התלמידים יחולקו לזוגות, וכל זוג מקבל על עצמו לסכם אודות אחד הסמלים מהרשימה בשיעור 11 בדפי המידע, על פי ההוראות המופיעות שם. את המידע יש לעצב ככרזה מאירת עיניים, שתכלול גם ציורים או איורים של הסמל. את הכרזות יש להביא לכיתה לתערוכת הסמלים, שתיערך בשיעור הבא.

שיעור 11

סמלי המורשות

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: אנשי הדת, מבני הדת, וסממנים נוספים של הדתות והמורשות. היבטים משותפים בין הדתות: סמל, צורה, צבע. מטרות בתחום החשיבה: פעילות חקר ומיזוג מידע לצורך הצגה ויזואלית בכיתה.

הרעיון המרכזי

שיעור זה עוסק בממד הסמלי של המורשות. סמלים הם מילים, דימויים או סימנים גרפיים המייצגים רעיון או מוסד. בכל תרבות התפתחו סמלים חיצוניים שונים, המבטאים את רעיונותיה המרכזיים. הסמלים כוללים צורות וצבעים, ומקבלים ביטוי במבנים (אדריכלות), בקישוטים, בחפצי הקודש, בלוח השנה, בסדר השבוע, בלבוש ועוד.

במושגי האזרחות המשותפת, מהווה הממד הסמלי של הדתות דוגמה לכך שסמלים שונים יכולים להתקיים זה לצד זה. אין בכך שקבוצה אחת משתמשת בסמל מסוים כדי לפגוע או להזיק לקבוצה אחרת. קבוצה אחת מעריכה את הסמל האחד, וקבוצה שנייה מעריכה את הסמל האחר. הנכונות של כל קבוצה לקבל את זכות הקיום והאוטונומיה של הקבוצה האחרת מקבלת ביטוי בחופש לקיים טקסים שונים.

הצעה למבנה שיעור

נושא	מתודה	עזרים	זמן (דקות)
שימוש בסמלים	עיון ושיחה במליאה		10
תערוכת סמלי המורשות	פעילות בכיתה המבוססת על כרזות שהכינו התלמידים	כרזות בנושא סמלי המורשות, שהתלמידים הכינו כשיעורי בית	15
סמלים והסכמה	שיחה במליאה		20

הצעות פעילות

שימוש בסמלים

כדאי לפתוח את השיעור בהעלאת המודעות לשפע הסמלים המצויים סביבנו. לשם כך יכול המורה להציג בתחילה מספר סמלים הנמצאים בכיתה ממש, כגון: סמל של משרד החינוך או המועצה המקומית הנמצא על יומן המורה, סמלי קבוצות כדורגל על תיקי התלמידים, תליונים בצורת מגן דוד או צלב, וכד'.

לאחר מכן המורה מסביר: לסמלים יש תפקיד בחינוך. יש סמלים שתפקידם למסור מידע ולרוב אין להם משמעות רגשית מיוחדת. לצידם יש סמלים המייצגים רעיונות ומוסדות הנוגעים לרבים, ומעוררים תגובה רגשית אצל האנשים הנתקלים בהם.

כעת מבקש המורה מהתלמידים לציין את כל הסמלים שבהם נתקלו הבורק עד להגעתם לכיתה. ניתן לכוון לפרטים הבאים: תמרורים, שלטי רשויות שונות, סמלים מסחריים. לאחר מכן הוא מעורר דיון קצר:

האם חלק מהסמלים שהוזכרו היו אוניברסליים - כאלו המקובלים בכל העולם? מדוע חשוב שיהיו סמלים אוניברסליים?

אילו מהסמלים שהוזכרו יוצרים אצלנו תגובה חיובית, לאילו סמלים אנו אדישים, אילו סמלים מעוררים בנו רתיעה? מדוע?

מהם הסמלים המשמעותיים עבורנו באופן אישי? ובמה מתבטא הכבוד שאנו חשים כלפיהם?

המורה מסכם את הדיון:

כל אחד חש אחרת כלפי סמלים שונים, לכן אנחנו מצופים להכיר את הסמלים של התרבויות הקרובות אלינו ולכבד את הרגשות שהם מעוררים באנשי הקבוצה.

תערוכת סמלי המורשות (*מידע למורה אודות הסמלים השונים נמצא בנספח לשיעור זה)

התלמידים תולים את הכרזות שהכינו בבית ויוצרים תערוכה.

כל תלמיד מכין טבלה ובה הוא מציין לגבי כל סמל:

מהו הסמל?

מה משמעותו?

מהי התגובה שהסמל מעורר אצלי?

על התלמידים לעבור בין הכרזות ולמלא את הטבלה תוך שימוש במידע המצוי בתערוכה.

סמלים והסכמה

המורה עורך שיחה לסיכום הפעילות. ניתן לפתוח את השיחה בחידון סמלים, שבו יצטרכו התלמידים להשתמש בידע שצברו.

לאחר העיסוק בידע, דנים ברגשות - המורה מפתח דיון הנוגע לסמלים טעונים אשר מעוררים רגשות עזים, חיוביים או שליליים.

זה המקום לדון ברגשות אלה, תוך הדגשת הרעיון המרכזי:

אין בעובדה שקבוצה אחת משתמשת בסמל מסוים כדי לפגוע או להזיק לקבוצה אחרת. קבוצה אחת מעריכה את הסמל האחד, וקבוצה שנייה מחשיבה את הסמל האחר. הנכונות של כל קבוצה לקבל את זכות הקיום והאוטונומיה של הקבוצה האחרת מקבלת ביטוי בחופש לקיים טקסים שונים. במושגי האזרחות המשותפת, מהווה הממד הסמלי של הדתות דוגמה לכך שסמלים שונים יכולים להתקיים זה לצד זה מתוך כבוד הדדי.

נספח למורה: סמלי המורשות (לפי סדר הולדת הדתות)

א. סמל הדת

1. מגן דוד - סמל היהדות

על פי המסורת היהודית, סמל מגן דוד היה מצויר או חרוט על המגנים שהחזיקו לוחמיו של דוד המלך. החוקר אורי אופיר טוען שמקורו של המגן דוד הוא במנורת המשכן שניצבה בבית המקדש היהודי. מתחת לכל נר במנורה הופיע פרח שושן צחור, אשר במבט מלמעלה נראה כמגן דוד.

זיהויו של מגן דוד עם היהדות החל בימי הביניים. בשנת 1354 העניק הקיסר קארל הרביעי ליהודי פראג את הזכות להרים דגל, ואלה בחרו בסמל של מגן דוד. מהמאה ה-19 נפוץ הסמל גם בחותמות של יהודים ועל פרוכות של ארונות קודש. במאה ה-19 הוא אומץ גם בדגל התנועה הציונית ואחר-כך בדגל מדינת ישראל.

2. צלב - סמל הנצרות

סמל הדת הנוצרית הוא הצלב, המסמל את צליבתו וקורבנו של ישוע, שבמותו ניצח את החטא ונתן חיים ותקווה לבני האנוש. מקור הסמל הוא בצלב שהיה מכשיר מקובל להוצאה להורג בימי האימפריה הרומית, ועליו נתלה או נקשר ישוע לפני מותו. בראשית הנצרות השתמשו הנוצרים בסמלים אחרים: עץ החיים, דג - שראשי התיבות שלו ביוונית פוענחו כ"ישוע המשיח בן האלוהים המושע", ושה, שכן ישוע הגדיר עצמו כ"שה האלוהים". סימן הצלב החל להיות מזוהה עם הנצרות במאה השנייה לספירה. מלבד השימוש בסמל הצלב בכנסיות ובאתרים דתיים נוהגים נוצרים אדוקים לתלות צלב מעץ מעל המיטה ולעיתים גם במקום בולט בבית, ולענוד שרשרת עם תליון בצורת צלב. כמו כן מקובל להציב צלב מעץ על קברי נוצרים או לשרטט צלב על גבי המצבה. נוצרים נוהגים לשרטט צלב דמיוני על פני גופם בשעת התפילה, בשעת הכניסה לאתר מקודש או כביטוי למצוקה.

3. סהר (חצי ירח) - סמל האסלאם

סמל האסלאם הוא הסהר - חצי ירח, המופיע פעמים רבות על רקע צבע ירוק, ולעיתים לצידו כוכב. הסהר מסמל את האסלאם משום שלוח השנה המוסלמי (ההג'רי) נקבע על פי הירח. סמל הסהר מופיע על כל מסגד ובסמל ארגון ההצלה "הסהר האדום", המקביל למגן דוד אדום.

4. דגל חמשת הצבעים - הדגל הדרוזי

הסמל הדרוזי הוא דגל בעל חמישה צבעים, אשר כל אחד מהם מסמל היבט שונה של הדת הדרוזית: הצבע הירוק מסמל את הטבע והאדמה, הצבע האדום מסמל את האומץ והגבורה, הצבע הצהוב - את האור וההשכלה, הצבע הכחול - את הטוהר והענווה, והלבן - את השלום והאחוה. לעיתים מופיע הדגל בצורת כוכב בעל חמישה קודקודים, שכל אחד מהם צבוע באחד מהצבעים שנזכרו.

ב. בית התפילה

5. בית כנסת - בית התפילה היהודי

בית הכנסת נקרא כך מלשון ההתכנסות המתקיימת בו. היהודים נוהגים להתפלל בו שלוש פעמים ביום. בשבתות, בראשי חודשים ובחגים מתקיימות בו תפילות נוספות. בתי כנסת החלו להופיע לאחר חורבן בית המקדש הראשון, כתחליף מקומי למרכז הדתי שנהרס. בהמשך עלתה חשיבותו של בית הכנסת, והוא החל לשמש למטרות נוספות מלבד תפילה: לימוד תורה וענייני ציבור.

בקר המזרחי בבית הכנסת נמצא ארון הקודש ובו ספרי התורה. כמו כן יש בבית הכנסת אזור מוגבה הנקרא בימה, ועליו "תיבה" - שולחן שעליו מניחים או מעמידים את ספר התורה בעת קריאת התורה. בבתי כנסת אורתודוקסיים (שדוגלים בשמירה קפדנית על כללי ההלכה היהודית), הנשים מתפללות בבית הכנסת באזור נפרד, הנקרא עזרת נשים.

6. כנסייה - בית התפילה הנוצרי

מטרת הכנסייה, כשמה, היא לשמש מקום התכנסות לשם עבודת האל המשותפת. בראשית הנצרות התפללו הנוצרים במקומות מסתור, בשל רדיפות השלטונות הרומיים, אך עם הענקת חופש הפולחן החלו הנוצרים להתפלל במבנים גדולים שיכלו להכיל את קהל המאמינים. בכנסייה נערכות התפילות על ידי כהני הדת בחגים ובימי ראשון, קוראים בכתבי הקודש, ועורכים טקסים שונים (טבילה, נישואין, לוויה ועוד).

אל הכנסייה נכנסים בדרך כלל ממערב, כאשר הכניסה ממערב היא נקודת מעבר בין החול לקודש. החלל המרכזי הוא הקודש ונועד לקהילה, ובחלק המזרחי, הוא קודש הקודשים, נמצא המזבח, שעליו עורך הכומר את טקס התפילה.

חלל הכנסייה מעוטר בציורים, פסלים וויטראז'ים - ציורים על החלונות. עד לפני כ-500 שנה רוב המאמינים לא ידעו לקרוא, והדרך ללמוד את סיפורי המקרא הייתה הדרך החזותית; באמצעות ציורי הסצנות מהכתובים ודמיות הקדושים, הכירו המאמינים את הסיפורים.

7. מסגד - בית התפילה המוסלמי

המסגד הראשון היה ביתו של הנביא מוחמד באל מדינה, אליה עבר לאחר ההגירה. במסגד מתפללים המוסלמים בציבור ושומעים דרשות ביום שישי, הוא "יום אל ג'ומעה" - היום הקדוש למוסלמים, יום התפילה בצוותא המודרכת על ידי האימאם. בשעת התפילה פונים המתפללים לכיוון העיר מֶכָּה, העיר הקדושה ביותר לאסלאם. המסגד משמש גם לצרכים קהילתיים שונים, כמו דיון במצב הקהילה, לימוד הדת והקוראן ומרכז חברתי. בעבר שימש המסגד גם כבית ספר וכמקום הפוגה ומנוחה לסוחרים ולעוברי אורח. את המסגד אין סוגרים לעולם. לרוב המסגדים כיפה וצריח (מגדל צר) הנקרא "מאנרה" או מינרט, ממנו קורא המואזין לתפילה חמש פעמים ביום. במסגד אין תמונות ורהיטים ורצפתו מכוסה שטיחים. המבנה היחיד הקיים בתוכו הוא ה"מנבר" - דוכן הדרשות. קירות המסגד מעוטרים על פי רוב בקישוטים גיאומטריים ובפסוקי הקוראן בערבית. לעולם אין עליהם ציורים או פסלים, בשל האיסור המוסלמי לצייר דמויות.

שלושת המסגדים הקדושים ביותר לאסלאם נמצאים בערים מכה, מדינה וירושלים.

8. ח'לווה - בית התפילה הדרוזי

מבחוץ נראה הח'לווה כבית מגורים רגיל, ללא סימן דתי כלשהו. לח'לווה שלוש כניסות: לאולם הגברים, לעזרת הנשים ולאולם המשמש להנחת הנפטר עד לקבורתו. בח'לווה אין רהיטים או קישוטים מלבד ספרי דת ושטיחים לישיבה. השם "ח'לווה" מלמד על מקום ריק מכל קישוט, אתר התבודדות. הדרוזים הדתיים מחויבים לבקר בח'לווה בימי ראשון וחמישי בערב. מלבד זאת, יכול ה"סאייס", שהוא ראש הח'לווה, לקרוא לאסיפה של אנשי דת לקראת אירועים מיוחדים הנוגעים לעדה. כמו כן נוהגים דרוזים דתיים להתכנס בח'לווה במועדים נוספים, המציינים את חגי העדה. דרוזים חילונים אינם מבקרים בח'לווה, מכיוון שנושאים הקשורים לדת אינם מעניינם.

ג. חכמי הדת

9. הרב - חכמי הדת ביהדות

הרב (או רבי) הוא אדם בעל סמכות דתית גבוהה ביהדות. משמעותה של המילה היא מורה, וכן מנהיג, אדון או גדול. המונח "רב" מתייחס לאחד משני התפקידים: מומחה בהלכה היהודית, אדם המורשה לפסוק לפיה; וכן מנהיג רוחני של קהילה יהודית, המשמש כיועץ רוחני וכמורה. נהוג להוסיף את המילה "רב" כדרך לכבד אדם דתי, גם כאשר הוא אינו מוסמך כרב. אך כאשר מדובר בתפקיד של רב, אדם יכול לכהן בו רק לאחר שרכש את הידע הנדרש, נבחן ונמצא מתאים לכך ("הוסמך לרבנות").

10. הכומר - חכמי הדת בנצרות

אצל הנוצרים קיימים שמות שונים לכהני הדת, בהתאם לפלג אליו הם משתייכים ולמקומם בהיררכיה הכנסייתית. אחד השמות המקובלים לאיש הדת הנוצרי הוא כומר. אצל הקתולים, האורתודוקסים ופלגים נוספים תפקידו של הכומר הוא לבצע את הסקרמנטים - הטקסים הדתיים, ביניהם חלוקת לחם הקודש ושמיעת וידויים. בזרמים אלה נחשב הכומר כמתווך הכרחי בין המאמין לבין האל, ומעמדו בקהילה מרכזי מאוד. הכומר ממונה גם על טקסי המעבר האישיים (טבילה, נישואין, לוויה ועוד), ומשמש כמנהיג הרוחני של הקהילה. במקרים רבים הוא ילמד את החברים, ידאג לסייע לנזקקים, יתמוך בקשישים וידאג לצרכי קהילתו. בכנסיות הקתולית והאורתודוקסית קיימות 3 הסמכות לאנשי הדת: הסמכת הדיאקון - המסייע לכהן הדת, הסמכה לכהונה, והסמכה לבישופות. בכנסייה הפרוטסטנטית בוטל הרעיון כי האדם זקוק לתיווך בינו לבין אלוהים, ובקהילות אלה מעמדו של הכומר שונה - הוא מספק הדרכה רוחנית, נושא דרשות ועונה לשאלות בענייני דת. כמרים קתולים נודרים לחיות חיי פרישות, ואינם נישאים. כמרים בכנסיות הפרוטסטנטיות ובאחרות מורשים להינשא.

11. האימאם - חכמי הדת באסלאם

איש הדת המוסלמי הוא האימאם. אצל הסונים, המהווים את רוב המוסלמים בעולם, משמש האימאם כראש המסגד, מנהל התפילה בציבור והדרשן. אצל השיעים נחשב האימאם כראש העדה המוסלמית כולה ומנהיגה הרוחני, ומייחסים לו סגולות על-אנושיות.

12. העוקאל - חכמי הדת הדרוזית

הדת הדרוזית היא דת סודית, וסודותיה ידועים רק לאנשי הדת הנקראים "עוקאל" (חכמים, ידענים), אשר קוראים ומפרשים את ספרי הדת. העוקאל נחלקים ל-3 דרגות על פי מעמדם הדתי ולכל דרגה מראה שונה: לדתיים בדרגה הראשונה יש שפם, והם חובשים כובע דתי הנקרא "לאפה", המכוסה בצעיף לבן הקרוי "חטה".

לאנשי הדת בדרגה השנייה יש שפם, והם חובשים לאפה ללא כיסוי. אנשי הדת בדרגה הבכירה ביותר מכונים "מתכמל" - שפירושו "מושלם", הם חובשים לאפה ללא חטה, ויש להם שפם וזקן.

ד. כתבי הקודש

13. כתבי הקודש היהודים - התנ"ך, המשנה והתלמוד

ליהדות מספר ספרי קודש הנחשבים כבסיס הדת והתרבות היהודית: התנ"ך: קובץ ובו 24 ספרים שונים המחולקים לשלושה חלקים: תורה, נביאים וכתובים. התנ"ך מתאר את תולדות העולם החל בבריאה, ומתמקד בתולדות עם ישראל. כמו כן נכללים בו חוקים ומצוות, דברי מוסר ועוד. המשנה: אוסף הלכות, חוקים ומצוות המבוססים על הפרשנות לתנ"ך. המשנה נכתבה בארץ ישראל במאות הראשונה והשנייה לספירה. התלמוד: כולל פרשנות למשנה ולתנ"ך ומביא מעין סיכומי דיונים שנערכו בבתי המדרש בעקבות המשנה. רוב הלימוד בישיבות נסב סביב התלמוד והמשנה.

14. כתבי הקודש הנוצרים - התנ"ך והברית החדשה

כתבי הקודש הנוצריים כוללים את התנ"ך, הנקרא גם הברית הישנה, ואת הברית החדשה. סיפורי התנ"ך ונבואותיו נקראים כבסיס למסרי הברית החדשה. הברית הישנה שבה משתמשים הקתולים והאורתודוקסים כוללת מספר ספרים חיצוניים שלא נכללו בתנ"ך היהודי, וכן סדר שונה של הספרים.

הברית החדשה כוללת ארבע בשורות (אוונגליונים) המתארות את חייו של ישוע, מעשי שליחיו, איגרות פאולוס ואחרים לקהילות השונות, וחזון לאחרית הימים. בכנסייה הקתולית השתמשו עד אמצע המאה ה-20 רק בכתבי קודש בשפה הלטינית, אך כיום בכל כנסייה קוראים ומתפללים בכתבי הקודש בשפה המדוברת.

15. כתבי הקודש המוסלמים - הקוראן והחדית' (התורה שבעל פה)

ספר הקודש המוסלמי הוא הקוראן, הנחשב להתגלות האחרונה של דברי אללה לבני האדם. המוסלמים רואים בקוראן דברי אלוהים חיים, אמירה וציווי אלוהי שאין עליהן עוררין. על פי האמונה, שמע הנביא מוחמד את דברי הקוראן מפי האל ומסר אותם למאמינים והם שיננו אותם בעל פה, עד שהועלו על הכתב בסביבות שנת 650 לספירה על ידי הח'ליף השלישי עות'מאן בן עפאן.

הקוראן מחולק ל-114 פרקים, שכל אחד מהם קרוי סורה. הסורות מסודרות מהארוכה ביותר עד לקצרה ביותר. הן כוללות חוקים, דינים ואזכורים לתנ"ך ולברית החדשה. לצד הקוראן קיימת הסונה, הנחשבת להלכה שבעל פה, אשר הועברה מדור לדור; פירוש המילה "סונה" הוא נוהג ואורחות חיים. הסונה כוללת מעשים ודברים המיוחסים לנביא, ופעולות שהתרחשו בסביבתו וזכו לאישורו. החדית', שהוא חלק מהסונה, כולל בעיקר את הדברים שאמר מוחמד. עבור רוב המוסלמים, משמש החדית' כמקור המוסמך לפרשנות הקוראן ולסיפור חייו של מוחמד, ומקור להלכות התנהגות ולמערכת הערכים הרצויה.

16. כתבי הקודש הדרוזים - רסאיל אלחכמה - אגרות החוכמה

ספרי הדת הדרוזים שמהם נלמדים סודות הדת נקראים אגרות החוכמה (רסאיל אלחכמה). ספרי דת אלה מועתקים אך ורק בכתב יד, באופן מסורתי על ידי נשים, ונשמרים בסוד על ידי ה"עוקאל". קיים אך ורק פירוש אחד לאגרות, שעליו שומרים הדרוזים בקנאות. פירוש זה, כמו תוכן האגרות עצמן, נחשב סודי.

ה. היום הקדוש

17. היום הקדוש ביהדות - שבת

קדושתה של השבת נובעת ממעשה הבריאה. האל יצר את העולם בשישה ימים, וביום השביעי שבת ממלאכתו. יום המנוחה כולל את כולם, אף את בעלי המעמד החברתי הנמוך ביותר, הזרים, ואפילו את חיות המשק.

יום השבת מוקדש אצל יהודים שומרי מצוות ללימוד תורה, למחשבה רוחנית ולהתכנסות המשפחה. הבית היהודי מקבל את השבת בהדלקת נרות שאותה מבצעת אם המשפחה, ובכך היא משרה קדושה בביתה. לאחר הדלקת הנרות הולכים בני המשפחה להתפלל בבית הכנסת תפילות מיוחדות לשבת, ולאחר מכן מסובים כל בני הבית לסעודת שבת. זו נפתחת ב"קידוש": ברכה המזכירה את בריאת העולם ואת יציאת מצרים.

במהלך השבת קוראים בבית הכנסת את פרשת השבוע ופרק מספרי הנביאים. עם יציאת השבת מקיימים את טקס ה"הבדלה", אשר בו מוזגים יין, מדליקים נר מיוחד ומעבירים בין המסובים קופסת בשמים. הבשמים מלווים את עזיבתה של הרוחניות היתרה שמאפיינת את השבת, עד לשבת הבאה.

18. היום הקדוש בנצרות - ראשון

ישוע קם לתחייה מן המתים ביום ראשון ולכן זהו שיאו של השבוע הנוצרי, שכן ביום זה מציינים את נצחונו על המוות ואת ישועת בני אדם. בנצרות הקדומה החלו נוצרים להתכנס בימי ראשון ולציין את תחייתו של ישוע בחגיגות במקביל לשמירת השבת כיום מנוחה, אך עם תהליך ההיפרדות בין הנצרות ליהדות עוצב יום ראשון כיום הפולחן המרכזי לעריכת הטקסים ובהמשך גם כיום המנוחה.

ביום ראשון חוגגים הנוצרים את הסעודה האחרונה של ישוע בטקס הנערך בכנסייה ונקרא מיסה, ובו קוראים מכתבי הקודש, מתפללים ואוכלים את לחם הקודש. יום ראשון הוא גם זמן לפעילות קהילתית, לימוד רוחני והזדמנות לשהייה בקרב המשפחה. נהוג לדחות ליום זה חגים, אירועים חברתיים וטקסים כגון נישואין, טבילה והעלאת קורבן (קונפירמציה).

19. היום הקדוש באסלאם - יום שישי

בצהרי יום שישי מתקיימת אצל המוסלמים תפילה בציבור, שעל שמה הוא נקרא יום אל ג'ומעה - יום התפילה בצוותא. יום זה אינו יום שבתון או יום מנוחה. בקוראן נאמר כי על המאמינים לבוא למסגד ולהתפלל, ולאחר התפילה - לחזור איש איש לעיסוקיו ולפרנסתו. התפילה בציבור במסגד נערכת בראשות האימאם. המאמינים עומדים מאחוריו בשורות, מתפללים ומחקים את תנועותיו, הכוללות עמידה והרמת ידיים, השתחויות (כפיפת הגוף לפני תוך כדי עמידה), סגידה (כריעה על הברכיים והורדת הראש עד הארץ), ושיבה על הברכיים. הם פונים בתפילתם לכיוון מכה - העיר הקדושה לאסלאם. כך הם עושים הן בתפילה אישית, כאשר הם לבדם, והן בתפילה בציבור.

התפילה בציבור בימי שישי ובחגים נערכת במסגד המרכזי ביישוב או בשכונה, בדרך כלל במעמד של ארבעים מתפללים לפחות - הכוונה לגברים, שכן נשים רשאיות להשתתף בתפילה אך באזור נפרד.

20. יום השבתון במורשת הדרוזית

לדרוזים אין יום מנוחה על פי דתם ואין התכנסות של כלל הקהילה על בסיס שבועי.

שיעור 12

ארבע מורשות - אזרחות משותפת אחת, פעילות מסכמת

מתוך סילבוס התכנית

נושאי תוכן מרכזיים: פירוט הערכים והנושאים המשותפים שנלמדו בתכנית, המהווים מכנים משותפים בין התרבויות. מטרת בתחום החשיבה: משוב על תהליכי הלמידה שהתקיימו במהלך התכנית וניסוח תובנות שנרכשו בעקבותיה.

הרעיון המרכזי

שיעור זה מהווה סיכום של הלמידה שנעשתה בתכנית על היבטיה השונים: ההיכרות עם מורשתנו ועם מורשות שונות, וההכרה ביכולת לקיים חיים אזרחיים משותפים, שאינם מופרעים מהיותנו בעלי זהויות מגוונות.

בשיחת המשוב חשוב לחתור לרעיון המרכזי של התכנית:

תרבויות שונות יכולות לשכון זו לצד זו, תוך שמירה על הוגנות ונגישות מרבית. בתוך כך, מרחבי ההסכמה שאינם נחוצים לא יפריעו לחיים המשותפים; מרחבי ההסכמה שאינם אפשריים יתקבלו בהבנה כך שלא תיגרם פגיעה הדדית; ומרחבי ההסכמה שניתנים להרחבה יורחבו עוד ועוד לקראת תרבות עשירה יותר, וחיים אזרחיים משותפים.

הצעה למבנה שיעור

נושא	מתודה	עזרים	זמן (דקות)
אזרחות אחת - ארבע מורשות	סיכום התכנית ומשוב במליאה	רשימת השיעורים כתובה על הלוח	45

הצעות פעילות

אזרחות אחת - ארבע מורשות

תחילה רצוי לחזור על רשימת השיעורים, לבקש מהתלמידים לסכם כל אחד מהם ולהזכיר את התכנים שנלמדו והחווייות שחוו במהלך הלימוד.

בהמשך, חשוב לאפשר לתלמידים להגיב ולהעניק משוב לתהליך הלמידה, על פי השאלות המופיעות להלן. (השאלות מופיעות גם בחוברת לתלמיד - אפשר לבקש מהתלמידים לענות תחילה על חלקן בכתב, או לחשוב עליהן לפני הדיון במליאה):

א. לגבי התכנים שנלמדו: מה מתוך תכנים אלה התלמידים זוכרים היטב?

ב. אילו שיטות למידה היו יעילות ביותר מבחינתם?

ג. לגבי התהליך האישי והכיתתי שחוו - האם חשו שהכירו טוב יותר את תלמידי הכיתה במהלך התכנית? אילו פעילויות תרמו לגיבוש ולהיכרות בין התלמידים? האם התכנית הביאה ליתר פתיחות בכיתה?

ד. לגבי המורשת האישית - האם התכנית חיזקה את היכרותם עם המורשת? כיצד?

ה. מהם קווי הדמיון והשוני הבולטים שמצאו בין המורשות?

(חשוב להדגיש בתשובה כי כל המורשות דוגלות בסולידריות, בעזרה הדדית ובתמיכה בחלש, כחלק בסיסי וחשוב באמונה ובהתנהלות היומיומית)

ו. לגבי תכני האזרחות המשותפת - האם התכנית עוררה סקרנות לגבי מורשות אחרות? האם יצרה רצון ללמידה ואולי אף למפגש עם תלמידים ממורשות אלה? האם רכשו תובנות כלשהן לגבי מורשות אחרות? ולגבי אפשרות הקיום לצידן?

המורה מסכם את השיעור בהתאם לכתוב ברעיון המרכזי לעיל, וכן בעזרת המידע במבוא לתכנית זו. חשוב לחבר בין התחומים השונים ולהדגיש כי מטרת התכנית הייתה ליצור מעגלי עניין הולכים ומתרחבים - החל מחשיפת החוויות האישיות שלנו בנושאים שונים כמו יום הולדת, התבגרות ואבלות, דרך מפגש עם מנהגים שונים אצל תלמידי הכיתה ופתיחות כלפי גיוון בתוך המורשת שלנו, המשך בהיכרות מעמיקה יותר עם מורשתנו ועם התשתית הערכית-חברתית שהיא מעניקה לנו, ולבסוף חשיפה למורשות אחרות ולנקודות ההשקפה הרבות בין המורשות, לצד השוני ביניהן, והכרה באפשרות לקיום משותף.

